

КАКО ДА СЕ ЗАДРЖАТ МЛАДИТЕ?

ДОКУМЕНТ ЗА ЈАВНИ ПОЛИТИКИ

„ОДЛИВОТ НА МОЗОЦИ“
КАКО НАЈГОЛЕМ ПРЕДИЗВИК ЗА
РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

МРЕЖА ЗА СПРЕЧУВАЊЕ
ОДЛИВ НА МОЗОЦИ

Како да се задржат младите? Одливот на
мозоци како најголем предизвик за
Република Северна Македонија

Наслов:

Автор:

Марјан Ицоски

Издавач:

Мрежа за спречување на
одлив на мозоци

Дизајн:

Кирил Пајмакоски

Печат:

Полиестердеј

Превод на албански:

Вјоса Таипи

Поддржано од:

Содржината на оваа публикација е одговорност на издавачот и авторот и не ги одразува ставовите на Фондацијата Отворено општество - Македонија

СОДРЖИНА

01

-Резиме
-Препораки

02

-Вовед

04

-Нови трендови и податоци за одливот на мозоци на Северна Македонија

06

-Како и со кои политики се бориме против „одливот на мозоци“?
-Политики и легислатива за „одливот на мозоци“

09

-Легислатива и политики за „приливот на мозоци“

11

-Гласот на младите дома и во дијаспората
-Си одам заради..

13

-Што ни е потребно тука и сега?

15

-Заклучоци

17

-Препораки

21

-Користена литература

РЕЗИМЕ

„Одливот на мозоци“ е несомнено еден од најголемите предизвици за Република Северна Македонија која не остана имуна на глобалните трендови на емиграција на младите кон поразвиените земји. Сепак, во нашата земја „одливот на мозоци“ како прашање од државен интерес беше доцна официјализирано преку Национална Стратегија за вмрежување, соработка и спречување на „одливот“ на високообразовани и стручни кадри 2013-2020. И покрај нејзиното постоење, според Анализата претставена подолу во текстот, нивото на нејзина исполнетост изнесува незначителни 11%, што укажува на целосното потфрлање на институциите, надлежни за ова прашање. Овој несериозен институционален пристап, од време на донесување на Националната Стратегија до денес, само го зголеми интензитетот на „одливот на мозоци“ кој е сè појасно видлив и осетлив во секојдневното живеење и квалитетот на функционирање на државата. Поразителен е податокот дека околу две третини од младите имаат намера перманентно да се иселат, но не само поради финансиски фактори како во минатото, туку пред сè заради причини од неекономска природа, како што се квалитетот на образованието, економијата, владеењето на правото, работењето на државната администрација, животната средина итн. Овој документ се обидува да даде одговор токму на најклучните прашања поврзани со „одливот на мозоци“ со претставување на сегашната состојба на проблемот преку анализа на рамката на јавните политики и легислативата во оваа област. Дополнително, врз основа на примарни истражувања со млади од Северна Македонија и странство, документот ги нотира и круцијалните проблеми и главните туркачки фактори за емиграција на младите и воедно, дава конкретни препораки за јавни политики за успешно справување со „одливот“ (brain-drain) и „приливот“ (brain-gain) на млади мозоци.

ПРЕПОРАКИ

Според податоците и информациите од младите, надлежните институции и граѓанскиот сектор, како и анализата на легислативата и јавните политики, главните препораки на овој документ се сведуваат на четири приоритетни области во кои се неопходни итни и суштински реформи: образованието, економијата, државната администрација и владеењето на правото. Тука, потребата од синхронизиран и координиран пристап на државните институции и останатите релевантни чинители првенствено е видлива од многубројноста и сложеноста на предложените мерки. Сепак, меѓу другите, како најважни се издвојуваат вклучувањето на младите во процесите на одлучување и искористување на нивниот потенцијал, нивна поддршка во кариерниот развој и основањето бизнис, дигитализирање и подобрување на работата на администрацијата, неселективната примена на законите и искоренување на корупцијата на сите општествени нивоа. Конкретните препораки адресирани до државните институции се претставени на самиот крај на овој документ.

Низ историјата, за емиграцијата на македонските граѓани кон поразвиените западни земји може да се забележат неколку „бранови“. Меѓутоа, анализирајќи ја емиграцијата по независноста на Република Северна Македонија, а особено по 2000 година, посебно нотирано е масовното иселување на високообразовани и квалификувани млади граѓани.¹ Овој феномен познат како „одлив на мозоци“ е прашање кое во последниот период има свои подеми и падови во јавниот дискурс, периодично заземајќи го епитетот на една од главните теми во секојдневните политики случувања во нашата држава.

Како и претходно, како иницијатор на дискусијата за овој предизвик, се јавува граѓанскиот сектор кој алармира за неговата сериозност, итност и трајни последици во македонското општество, кои се сè поболни за граѓаните и за целокупното функционирање на државата. Така, **Мрежата за спречување на одливот на мозоци** (Мрежата) како прва мрежа на национално ниво која работи на ова прашање, поддржана од **Фондацијата Отворено општество Македонија**, пристапи кон сеопфатна анализа на јавните политики за „одлив на мозоци“ и креирање на сет на истражувања, анализи и јавни настани, со цел прибирање релевантни податоци од младите луѓе, зголемување на свеста на македонската јавност и застапување пред државните институции и другите релевантни чинители.²

Во оваа насока, се изработи и овој документ за јавни политики, по методологија која во прв ред се потпира на **примарните податоци и резултати** од работењето на Мрежата. Како единствен документ за јавни политики преку кој директно се адресира проблемот на „одливот на мозоци“ во Северна Македонија е Национална Стратегија за вмрежување, соработка и спречување на одливот на високообразовани и стручни кадри 2013-2020 (Национална Стратегија) за која е донесен само еден Акциски план во 2014 година. Нивото на спроведеност и влијанието на Националната Стратегија беше токму предмет на анализа на Мрежата, во периодот помеѓу ноември 2019 и јануари 2020 година, воедно и воопшто прва анализа од нејзиното донесување во 2013 година. Оваа Анализа насловена „Што сме посеале, а што жнееме“ е една од основите на овој документ, која е придружена од наодите од петте тркалезни маси организирани со пет различни целни групи во јануари и февруари 2020 година кои застапуваат иста методологијата на консултации користена во самата Национална Стратегија.

¹ Прв период од 1945, втор период од 1961 до 1974, трет период од 1976 до 1990 и четврти, по 2000 година. Наведено во: Национална стратегија на Република Северна Македонија за соработка со дијаспората 2019-2023 година. Достапна на: www.diaspora.gov.mk.

² Во овој документ, како млади се сметаат лица помеѓу 15-29 години согласно Закон за младинско учество и младински политики, Службен весник на Р. Македонија бр. 10/2020 од 16.01.2020.

Инди­ректно, користени се и примарните податоците од кон­фе­рен­ци­јата „Повратна или карта во еден правец: како земјата се справува со „одливот на мозоци“?“ органи­зи­ра­на во ноември 2019 година во Скопје, на која учество зе­доа најважните институции надлежни за прашањето на „одливот на мозоци“: Министерството за образование и наука (МОН), Агенцијата за иселеништво и Агенцијата за млади и спорт.

Секундарните извори на информации од друга страна, се обезбедени преку анализа на легислативната и административната рамка и конкретните мерки и работа на државните институции. Овие документи, кои директно или инди­ректно го адресираат „одливот на мозоци“, меѓу другите се состојат од: Резолуциите за миграциска политика на Република Северна Македонија (2009-2014 и 2015-2020), Националната Стратегија за соработка со дијаспората 2019-2023, Законот за финансиска поддршка на инвестиции, Законот за младинско учество и младински политики од 2020, Националната Стратегија за млади 2016-2025, како и останати релевантни домашни и меѓународни публикации.

Потпирајќи се на овие извори, овој документ има за цел да ги претстави проблемите на младите и мотивите за нивно иселување, анализирајќи ја сегашната состојба на актуелните политики. Истовремено, документот цели да испорача препораки за јавни политики насочени кон спречување, односно ублажување на „одливот на мозоци“.

Оттука, текстот ќе се обиде да даде одговор на следните прашања: 1) Како државните политики и институции се справуваат со „одливот на мозоци“?; 2) Кои се проблемите и предизвиците со кои се соочуваат младите луѓе и согласно на ова, кои се мотивите за иселување?; и 3) Кои мерки, решенија и заложби на креаторите на јавни политики се итни и неопходни за ефикасно справување со проблемот?

Сепак и покрај сето ова, потребно е да се нагласи дека поаѓајќи од неговата цел и обем, овој документ има и свои инхерентни ограничувања кои треба да се земат предвид. Пред сè, документот опфаќа комплексна, меѓуинституционална и динамична проблематика, како и широка целна група, млади од 15 до 29 години. Како резултат на ова, тука нема да се навлегува во секоја „пора“ на јавните политики за која постојат и специфични подсегменти на анализа, мерки и решенија, туку ќе се понудат општи препораки за најважните прашања во врска со „одливот“ и „приливот на мозоци“ во Република Северна Македонија.

Иселувањето на младите и проблемот на „одлив на мозоци“ во последните неколку години носи и свои обележја како *differentia specifica* во однос на претходните миграции, примарно во интензитетот, желбата и мотивите за иселување. Овие тврдења се базираат врз основа на статистиката, податоците и истражувањата за „одливот на мозоци“ во изминатиот период, резултат на индивидуалните напори на истражувачите, универзитетските професори и граѓанскиот сектор. Овие трудови се обидуваат да го пополнат „вакуумот“ настанат од недостатокот на квалитативни и квантитативни истражувања од страна на државни институции. Сепак, и покрај постоењето на овие податоци, генерална импресија е дека литературата, а и самиот пристап до информации за „одливот на мозоци“ се релативно ограничени во делот за младите, како по обем, така и по квалитет.³

Во нашата земја официјална статистика за „одливот на мозоци“ сè уште нема, поради тоа што последниот попис на население е спроведен во далечната 2002 година, па секој математички исход би бил и апроксимација. Фактот што Државниот завод за статистика води евиденција само за оние лица кои официјално емигрирале, односно го одјавиле своето живеалиште од Република Северна Македонија е дополнителна причина за ваквата ситуација. Така, според нивните податоци, вкупниот број на отселени граѓани во периодот 2005-2017 година изнесува 12.558.⁴ А *contrario*, последниот извештај на Светската Банка (2019)⁵ како и други меѓународни извори, говорат дека во изминатите години земјата ја напуштиле повеќе од 500.000 граѓани, најголем дел високо обучени и образовани кадри.⁶ Според истите извори и информации на Министерството за надворешни работи, претпоставките се дека денес македонската дијаспора брои повеќе од 700.000 лица. Обратно, бројот на иселеници кои се враќаат назад е значително мал. Колку за илустрација, во периодот од 2006-2016, вкупниот број на повратници изнесува само 37.344 лица.⁷

³ Меѓу другите, истражувањата од Центарот за истражување и креирање политики (2004 и 2018), Група 484 Центар за миграција (2013), Институт за стратешки истражувања и едукација (2017), Платформа за мултикултурализам (2017), УСАИД и Наванти Група (2019), Вестминстер Фондација (2019), Студија за младите Фондација Фридрих Еберт Стифунг (2018/2019) итн.

⁴ Државен завод за статистика www.stat.gov.mk. За пример, според податоците на Еуростат за 2016 година, во европските земји на прием се идентификувани околу 70.000 граѓани на Република Северна Македонија на возраст од 15-29 години и во споредба со состојбата во 2007 година нивниот број е поголем за околу 52%. Наведено во Националната стратегија на Република Северна Македонија за соработка со дијаспората за периодот 2019-2023. Достапна на: www.diaspora.gov.mk.

⁵ Миграција и „одлив на мозоци“ во Европа и Централна Азија, Извештај на Светска Банка 2019. Достапен на <https://bit.ly/2yRqbnS>.

⁶ Дури во 2010 проценката на Светска банка е дека надвор од Македонија живеат и работат повеќе од 29% од високообразованите поединци. Книга на факти за миграции и дотации од странство, Светска Банка 2011. Достапна на: <https://bit.ly/3cS4hiL>.

⁷ Наведено во Националната стратегија на Република Северна Македонија за соработка со дијаспората за периодот 2019-2023. Достапна на: www.diaspora.gov.mk.

Наведените податоци посочуваат на интензитетот и масовноста на емиграцијата на граѓаните, овозможена од неограничените можности што ги нуди глобализацијата, надолжени со олеснетите емиграциски политики на поразвиените земји од западна Европа.⁸ Ако на овие бројки се додадат и искуствата на помладите ЕУ членки од централна и источна Европа како Бугарија, Романија, Хрватска, Полска, Естонија и други, кои сведочат дека најголемиот емиграциски бранови на младите луѓе се случиле токму по нивниот влез во ЕУ, како и слабите капацитети на нашата држава да го задржи и привлече младиот талент⁹, истите алармираат и на потенцијално драстично зголемување на емиграцијата на младите на краток и среден рок.

Понатаму, во последните години, во однос на минатите периоди, забележително повисока е и намерата за иселување на младите луѓе. Истражувањето на Фондацијата „Фридрих Еберт“ (2019), покажува дека повеќе од две третини од испитаниците имаат желба да ја напуштат државата.¹⁰ На ист став се и 69% од универзитетските професори, асистенти и истражувачи,¹¹ додека податоците од Лекарската комора на Северна Македонија говорат дека само во последните осум години, земјата ја напуштиле повеќе од 1200 лекари.¹² Слична траекторија имаат и резултатите на други национални и регионални истражувања како и на Анализата претставена подолу во текстот.¹³ Согласно овој тренд, за помалку од една деценија,¹⁴ причините за иселување на младиот талент се трансформираат од чисто економски, во сè повеќе и повеќе нееекономски. Така, ако го споредиме примарното истражување за изработка на Националната Стратегија (2013), каде што консултираните страни: студенти, претприемачки, универзитетски професори и студенти-повратници ги посочуваат ниските плати и лошите услови за работа како главни фактори, со последните податоци на УСАИД и Наванти Груп (2019), како и со примарните податоци претставени подолу во текстот, се прикажува растот на нееекономските фактори. Дури 36% од младите си заминуваат поради лошото образование, владеењето на правото, политичката нестабилност, животната средина, корупцијата, клиентелизмот итн., или сумирано, лошиот квалитет на живот во нашата земја.¹⁵

⁸ Како на пример, Германија која е и најчеста дестинација за емиграција на младите. Според ОЕЦД (2016), 65.8 % од нашите граѓани живеат во Германија. Наведено во: Трошоци на младинската емиграција, Вестминстер Фондација, 2019.

⁹ Во периодот 2012-2015 година, според двата индикатора за „одлив на мозоци“ на Светскиот Економски Форум: способност за задржување на таленти и способност за привлекување на таленти, Северна Македонија е рангирана меѓу 15-те земји во светот кои имаат прилично мали капацитети да задржат и да привлечат таленти. Повеќе на: <https://bit.ly/2VIPBNp>.

¹⁰ Студија за младите во Југоисточна Европа, Фондација Фридрих Еберт 2018/2019. Достапна на: <https://bit.ly/2zvxDfI>.

¹¹ Воспоставување на критериуми за квалитет во општествените науки во функција на спречување на „одливот на мозоци“ од Република Македонија, Студија за јавни политики, Институт за странски истражувања и едукација, 2017. Достапна на: <https://bit.ly/2Y9Ynph>.

¹² Лекарска комора на Република Северна Македонија, 2019. Достапни информации на: <http://www.lkm.org.mk/>

¹³ Види фуснота број 3.

¹⁴ Национална Стратегија за вмрежување, соработка и спречување на одливот на високообразовани и стручни кадри 2013-2020. Достапна на: <https://bit.ly/2YbeXoP>.

¹⁵ Спротивно на овие трендови, Собранието го изгласа буџетот за 2020 со посебен фокус на инвестициите во човечкиот капитал, кој се фокусира токму на се понерелевантните фактори на туркање, односно зголемување на примањата и со тоа, подобрување на условите за работа. Информација достапна на: <https://finance.gov.mk/>.

КАКО И СО КОИ ПОЛИТИКИ СЕ БОРИМЕ ПРОТИВ „ОДЛИВОТ НА МОЗОЦИ“

Слободно може да се каже дека во нашата држава „одливот на мозоци“ како тема беше доцна официјализирана. Дури во 2008 година, Собранието на Република Северна Македонија ја усвои **Резолуцијата за миграциска политика, а по неа и Национална Стратегија за вмрежување, соработка и спречување на одливот на високообразовани и стручни кадри 2013-2020** како најзначаен документ кој го регулира „одливот на мозоци“.

ПОЛИТИКИ И ЛЕГИСЛАТИВА ЗА „ОДЛИВОТ НА МОЗОЦИ“

Во **Резолуцијата за миграциската политика 2009-2014** се укажува на „одливот на мозоци“ како „загрижувачко“ прашање со „многубројни и сложени последици и импликации во повеќе домени“, притоа без наведување на конкретни мерки или предлог политики. Резолуцијата не цели директно кон младите и нивните миграции и во принцип е декларативно фокусирана на македонската дијаспора и креирање политики за нејзина циркуларна миграција или перманентно враќање во татковината.¹⁶

По истекот на нејзината важност, во 2015 година, од Собранието беше усвоена уште една Резолуцијата за миграциска политика 2015-2020, која овој пат дава поконкретни чекори и институционални заложби. „Одливот на мозоци“ и намалување на туркачките фактори за иселување, приоритетно за дефицитарните професии (природни и технички науки), како и враќање на македонската интелектуална дијаспора е ставена на врвот на стратешките политики во областа на миграциите.¹⁷ Заедничко за двете резолуции (иако декларативни документи) е тоа што нема јавно достапни податоци за преземени последователни активности.

Конечно, по долгогодишни критики од граѓанскиот сектор и бизнис заедницата, по повеќе од 20 години од осамостојувањето и цели пет години по првата Резолуција, во 2013 година е донесен првиот документ за јавни политики кој директно го опфаќа прашањето за „одлив на мозоци“: Национална Стратегија за вмрежување, соработка и спречување на одливот на високообразовани и стручни кадри 2013-2020.

¹⁶ Собрание на Република Македонија, Резолуцијата за миграциската политика на Република Македонија за периодот од 2015 до 2020 година, јануари 2015 г.

¹⁷ Собрание на Република Македонија, Резолуцијата за миграциската политика на Република Македонија за периодот од 2015 до 2020 година, јануари 2015 г.

Националната Стратегија ги дава основните начела на борбата против „одливот на мозоци“, задолжувајќи ги државните институции на конкретни чекори, примарно МОН како водечка институција за нејзина имплементација. Од текстот, илустративен е пристапот на комбинација на повеќе миграциски концепти, преточен во четири стратешки цели и многубројни квалитетни и современи мерки, со цел задржување на младите во државата, зголемување на циркуларната миграција и прилив на интелектуалната миграција од дијаспората.

Важно е да се напомене дека во овие седум години, за нејзината исполнетост и влијание не е спроведен регуларен мониторинг и евалуација ниту од државните институции, ниту од граѓанскиот сектор. Имајќи го предвид овој круцијален недостаток и фактот што важноста на Националната Стратегија завршува во тековната година, Мрежата ја изработи првата Анализа за успешноста на нејзиното спроведување и влијание на национално ниво.¹⁸ Анализата покажа дека нивото на нејзина исполнетост изнесува **екстремно ниски 11%**. Ако се погледнат и подетално стратешките цели, ќе забележиме дека активностите и мерките се многу малку спроведени или воопшто не се спроведени. Така:

1

Стратешката цел 1: Создавање на национален систем за управување со движењето на високообразовани поединци од земјата и развојно активирање на потенцијалите на интелектуалната емиграција е со само 4% на исполнетост

2

Стратешката цел 2: Намалување на „одливот на мозоци“ низ зголемување на атрактивноста на Република Македонија, како место за работа и ангажман на млади високообразовани лица, е спроведена 9%

3

Стратешката цел 3: Премин од „одлив на мозоци“ кон „прилив на мозоци“, преку зголемување на нивото и обемот на враќање на интелектуалната емиграција во Република Македонија и зголемување на свеста за развој на човечкиот капитал е исполнета 7%; и крајно,

4

Стратешката цел 4: Зголемување на интелектуалната размена со странство преку поттикнување на соработката со образованите поединци по потекло од РМ, кои живеат и работат во странство, со македонски научно-истражувачки институции и развојни компании е спроведена со најголема успешност од 16%.¹⁹

¹⁸ Детално за методологијата во Анализата на Национална Стратегија за вмрежување, соработка и спречување на одливот на високообразовани и стручни кадри 2013-2020 „Што сме посеале, а што жнееме“ од Мрежата за спречување на одлив на мозоци, 2020.

Покрај ова, за проучување на нејзиното влијание, Мрежата спроведе онлајн прашалник со млади чии резултати дополнително даваат потврда за нејзината крајна неуспешност. Според прашалникот, од вкупно 1192 испитаници кои живеат во Северна Македонија и во странство, 92.15% не се информирани дека Националната Стратегија воопшто постои. Во оваа насока, само 10% целосно или делумно се согласуваат дека нашата земја станала поатрактивна дестинација за работа и ангажман на млади високообразовани лица во последните пет години, 88% сметаат дека нема видливи промени во обемот на враќање на висококвалификувани млади назад во државата, додека само 4% сметаат дека државата го користи потенцијалот на младите во државата и странство. Што се однесува до младите кои живеат во странство, 96% не учествувале на ниту еден промотивен настан или пак активност поврзана со тематски мрежи и научни здруженија за истражување и развој.²⁰

Имајќи го предвид сево ова, како и податокот дека е донесен само еден Акциски план во 2014 година, генерална опсервација е дека овој документ апсолутно не е приоритет на МОН и на другите надлежни институции. Мерките се скоро во целост неисполнети и произведуваат минорно влијание за спречување на „одливот на мозоци“. Од интервјуата со претставниците на МОН и Агенцијата за иселеништво, како најважни причини кои доведуваат до неуспехот на Националната Стратегија се наведуваат: неконзистентност на државните политики, честите промени во структурата на Министерството, недостаток на желба, капацитети и мотивација на човечките ресурси, недостаток на финансии, како и политичката криза во изминатите години.²¹

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ibidem

²¹ Ibidem

Од друга страна, **Националната Стратегија на Република Северна Македонија за соработка со дијаспората за периодот 2019-2023** година (Стратегија за дијаспората), како прв официјален документ во кој се утврдуваат предизвиците и насоките на делување за најзначајните аспекти од интерес на државата, е донесена дури минатата година. Како релативно нов и непознат документ, во литературата нема посебни осврти и анализи. Сепак, тука ќе се концентрираме само на делот кој се однесува на „приливот на мозоци“, како реверзибилен процес на емиграцијата и воедно дел од стратешките алатки за искористување на капацитети на младите луѓе во и од Северна Македонија.²²

Во делот на политики на „прилив на мозоци“, Стратегијата за дијаспората содржи цела приоритетна област насловена **соработка со дијаспората во делот на образованието, науката и младите**. Во овој сегмент, делот на образованието е фокусиран на изучување на македонскиот јазик и возобновување на македонската култура, како и вклучување на учениците во македонскиот образовен систем, па оттука и не содржи конкретни мерки за трајно привлекување на млади интелектуалци. Што се однесува до соработката со научната дијаспора, се тргнува од сериозниот дефицит на научници и професионален менаџмент, како и нискиот капацитет за иновации и квалитет на научно-истражувачките институции во нашата држава. А прогностичкиот порастот на македонските научници во странство, Стратегијата за дијаспората ги дефинира придобивките од поединците од научната дијаспора во различен ангажман, но и потенцијалната меѓународна институционалната соработка и мобилност.²³

Од аспект на младите, Стратегијата за дијаспората и не дава некои конкретни насоки, но оправдано дава критика за Националната Стратегија за млади 2016-2025 и соодветните Акциски планови кои не го обработуваат прашањето на миграциите и соработката со младата интелектуална дијаспора. Недостатокот на евалуација и мониторинг на мерките на Владата и МОН во врска со стипендиите, мобилностите и другите начини на соработка со младите во странство е втората главна забелешка.²⁴ Овде, важно е да се додаде дека и новиот (и прв) закон за млади, Законот за младинското учество и младински политики од 2020 година и покрај сериозноста на „одливот на мозоци“, како и потенцијалот што миграциите го носат со себе, не дава овозможувачка правна рамка и институционална тежина за понатамошни решенија и акции.²⁵

²² Специфично, што и не е случај со другите Стратегии, е тоа што во оваа Стратегија се содржани цели делови на предизвици и ограничувања како резултат од лошата поставеност на државниот систем, институциите, недоволната соработка, политичката ситуација и волја, капацитетот на администрацијата, финансиите за имплементација итн., кои повеќе даваат впечаток на „претходно оправдување“ за нејзина (не)имплементација.

²³ Националната стратегија на Република Северна Македонија за соработка со дијаспората за периодот 2019-2023. Достапна на: www.diaspora.gov.mk.

²⁴ Ibid.

Што се однесува на домашната економија, Стратегијата за дијаспората забележува дека поволните услови се тука уште пред неколку години. Македонската економија се збогатува за повеќе од 721 милион евра годишно како дотации од странство, но само нешто повеќе од 1% се користат за инвестиции кои би го подобриле животниот стандард.²⁶ Според неофицијални податоци, во Северна Македонија денес функционираат само околу 70-80 мали бизниси кои се резултат на директни инвестиции од дијаспората, што и не е голема бројка vis-a-vis бројот на иселеници.²⁷ Од овие причини и со цел поттикнување значајни инвестиции, во 2018 е донесен Законот за финансиска поддршка на инвестициите, кој предвидува нов квалитативен пристап кон инвестициите од дијаспората, давајќи дополнителна поддршка од 10% за одреден вид инвестиции, со цел да стимулира нивно враќање и креирање бизниси во Северна Македонија.²⁸ Но, иако овие регулативи постојат, сè уште нема официјални податоци за висината и бројот на инвестициите од дијаспората бидејќи истите се третираат како странски инвестиции.

Покрај овие политики и легислатива кои директно го адресираат „одливот на мозоци“, во нашата држава постојат повеќе неодамнешни решенија и ad-hoc мерки. Истите претежно се во областа на вработувањето, самовработувањето и претприемништвото, како на пример: младинската гаранција, активните мерки за вработување и самовработување, месечни субвенции за млади, дуално образование, грантови од Фондот за иновации и технолошки развој итн., кои во духот на нивното донесување, но и во самата јавност се претставени како дел од борбата против „одливот на мозоци“. Меѓутоа, поради објективни ограничувања претставени во воведниот дел, како и непостоењето на нивни конкретни резултати, дел поради краткиот период на имплементација, дел поради нетранспарентноста и неажурноста на институциите, истите нема да се предмет на понатамошна анализа.

²⁵ Закон за младинското учество и младински политики, Сл. весник на Р Македонија бр. 10/2020 од 16.01.2020. Достапен на: <http://www.zakonzamladi.ams.gov.mk/>

²⁶ Трошоци на младинската емиграција, Студија на Вестминстер Фондацијата, 2019. Достапна на: <https://bit.ly/3eWnzFB>

²⁷ Национална стратегија на Република Северна Македонија за соработка со дијаспората 2019-2023 година.

²⁸ Закон за финансиска поддршка на инвестициите, Службен Весник на РМ" бр.83/18.

Како што беше наведено во воведот, примарните податоци за потребите на овој документ се резултат и на петте тркалезни маси на кои во јануари и февруари 2020 година зедоа учество 39 млади луѓе и претставници на граѓанскиот сектор кои работат со млади. Следејќи ја методологијата на консултации користена во самата Национална Стратегија, таргетирано беа пет различни групи: млади повратници, млади студенти, млади претприемачи, млади од маргинализираните групи и млади и претставници од граѓанскиот сектор.²⁹ Податоците се надополнети и со истражувањето со млади направено во рамки на Анализата, поточно, погореспоменатиот онлајн прашалник со 1192 млади испитаници. Покрај ова, спроведени се и дополнителни 12 длабински интервјуа со млади луѓе кои живеат во нашата држава и во странство.³⁰

Ставовите на **младите кои студирале надвор и се вратиле назад** се поклопуваат во делот на потешкотиите за вработување и постоењето бариери во процесот на нострификација на странските дипломи. Без двоумење, кај сите нив враќањето во татковината е резултат на неуспехот да се најде начин за перманентна миграција во земјите на студии и истите сè уште размислуваат да ја напуштат државата на краток или среден рок. Најчести причини за повторно заминување се споменуваат квалитетот на живот, социо-економскиот и неспремноста на државата да го искористи нивното знаење и потенцијал.

На прашањето „Како е да се биде студент во Северна Македонија?“, **домашните студенти** изразија крајно незадоволство од начинот и условите на студирање. Лошите услови во студентските домови, опременоста на факултетите, бирократијата и немањето електронски систем на работа, како и застарениот начин на учење и недостатокот на практично искуство и модерни вештини се нотираа како најголеми проблеми. Слично како и првата група, секој од нив би се иселил од државата и не гледаат позитивни промени во скоро време. Сумирано, како мотиви за иселување се токму лошиот образовен систем, малите шанси за прогрес и крајната исполитизираност на општеството.

²⁹ Шестата тркалезна маса планирана со универзитетски професори, научници и истражувачи не се одржа поради ситуацијата со COVID-19. Сепак според документот за јавна политика на Институтот за стратешки истражувања и едукација од 2017, ситуацијата со универзитетските професори и истражувачи е исто така поразителна како и таа со младите. Достапен на: <https://bit.ly/2Y9Ynph>.

³⁰ Покрај овие, се спроведоа и пет длабински интервјуа со претставници на различни сектори од Министерството за образование и Агенцијата за иселеништво, десетици барања за информации од јавен карактер и анализа на секундарни податоци. Види фуснота број 18.

Тркалезната маса со **маргинализирани млади** како најголем проблем го посочуваат вработувањето во согласност со нивните квалификации поради големата дискриминација и стигма од страна на работодавачите и општеството во целост. Во овој контекст, како реален проблем се јавува и нивното домување, поради нивната финансиска немоќ. Причини кои ги тераат да размислуваат за иселување се нивната здравствената и социјалната несигурност, лошото образование, животната средина и високото ниво на корупција.

Консултираните **млади претприемачи** имаа поделени ставови дали Северна Македонија е добро место за бизнис. Покрај ниските давачки кон државата и ефтината работна сила како формални услови за бизнис, неформалните се тие кои им создаваат потешкотии во нивното работење, што ги мотивира нивните бизниси да ги префрлат во странство. На прашањето „Зошто останале и зошто почнале бизнис во Северна Македонија?“ парадоксално, мотивите ги сведуваат на неекономски, како што се чувството на одговорност за општествена промена, приватните и фамилијарните релации и чувството на припадност во заедницата.

Претставниците на граѓанските организации кои работат и делуваат на полето млади, „одлив на мозоци“ и младинската миграција дадоа најпозитивни инпуту. Само еден од учесниците размислува да ја напушти државата, додека останатите се гледаат во Северна Македонија поради фактот што се чувствуваат вклучени во процесите и сакаат да придонесат за подобро утре на младите и државата. Како причини зошто младите се иселуваат ги наведуваат квалитетот на животот, образованието, општествената небезбедност, малите можности за успех и недовербата во институциите.

Што се однесува до наодите добиени од **Анализата**, во делот кој се однесува на ставовите и мислењата на младите, истите коинцидираат со погоренаведените резултати од тркалезните маси, меѓу другите се спомнуваат: лошото образование, животната средина, социо-политичката ситуација, малите шанси за кариерен развој и непочитувањето на човековите права. Единствено, како специфични причини за иселување во Анализата се наведуваат и слабата меѓуинституционална координираност и конзистентност, како и ниската соработка со бизнис и граѓански сектор, мерки кои и не се опфатени во самата Национална Стратегија.³¹ Како и учесниците на тркалезните маси, Анализата исто така покажува дека мнозинството од испитаниците перманентно би се отселиле од државата. Од 1120 испитаници, високи 61.6% планираат да се иселат, додека само 8% изразуваат намера за останување во Северна Македонија.

³¹ Анализа на Национална Стратегија за вмрежување и соработка со високообразовани и стручни кадри 2013-2020 „Што сме посеале, а што жнееме“ од Мрежата за спречување на одлив на мозоци, 2020.

Иако размислувањата и ставовите на младите од тркалезните маси очекувано се различни од аспект на нивната позиција, возраст, потреби и преференции како млади граѓани, истите може да се сумираат во неколку приоритетни категории во кои итно се потребни суштински промени. Во прв ред тоа се **образованието, економијата, државната администрација и владеењето на правото**. Дел од овие препораки веќе се ставени на хартија преку различните стратегии, документи и мерки споменати погоре, но како што може да се види недостасува нивно ефикасно спроведување. Интересно е тука да се посочи дека како и кај мотивите и причините за иселување, приоритетните области и препораките на младите од тркалезните маси се совпаѓаат со оние мапирани во Анализата.

Недвосмислено во петте групи, **образованието** беше ставено како број еден област со цел да се спречи заминувањето на младите и етикетирано како „лабораторија на експерименти, на чело со Министерството за образование и наука како попатна станица до други функции“. На прашањето „Доколку во моментот сте премиер на Република Северна Македонија, која е првата мерка која би ја презеле за спречување на „одлив на мозоци“, заеднички став на сите целни групи беше целосна реформа на образовниот систем на сите нивоа. Според нив, зголемувањето на квалитетот на образованието и создавање продуктивна и инклузивна атмосфера со учениците и студентите во центарот е неопходно како основа за решавање на сите други проблеми. Нивните предлози опфаќаат модернизација на образованието преку воведување на квалитетна практична настава, учење на модерни вештини и употреба на новите технологии.

Во насока на подобрување на **економијата**, младите сметаат дека потребна е децентрализација на економските политики и подобра промоција на веќе постоечките можности и позитивни претприемачки приказни. Понатаму, учесниците сметаат дека претприемачките вештини и можности за финансирање на младите треба значително да се зголемат со цел создавање нови микро и средни претпријатија. Потребен е нов пристап кон овозможување значителна финансиска поддршка на претпријатија основани од млади луѓе и отстранување на сите формални и неформални бариери за почеток на бизнис. Нешто што се провлекува низ сите одговори во делот на економијата и образованието, а е важно да се напомене тука, е потребата од посебни центри за иновации и кариерни центри во средните училишта и факултетите кои би помогнале во изборот на идните професии на младите и би ги нивелирале разликите помеѓу понудата и побарувачката на домашниот пазар на труд.

Работата на државната **администрација** е исто тема на дискусија и еден од главните мотиви за обесхрабрување и фрустрација на младите. Во сите групи како најголема „главоболка“ во нивното секојдневно функционирање е немотивираноста и ригидноста на администрацијата и недовербата кон државниот апаратус. Според нив, неопходно е подобрување на услугите и третманот, преку воведување на електронски систем за бизнисите и остварување на основните здравствени и социјални човекови права. Од друга страна, младите сметаат дека постои потреба од пронаоѓање начини за нивно вклучување во работата на институциите и зголемување на нивното чувство на моќ при процесот на одлучување, вклученост во процесите и со тоа, креирање општествени промени.

За крај, учесниците во дискусијата користеа различни фрази како „отчетни институции и решенија базирани на докази“, „реформи во судството“, „транспарентност и одговорност“, „борба против корупција“, „мерки против дискриминација“, „деполитизација на младите“ итн. кои генерички може да се сведат под капата на **владеење на правото**. Иако без наведување на некои поконкретни мерки, оваа област е потенцирана како една од клучните за нивната мотивација за останување во Северна Македонија, преку спроведување на итни промени. Од нивните излагања јасно може да се воочи потребата од реформи во судството, деполитизација на младите, намалување на корупцијата, транспарентност при донесувањето одлуки и трошењето државни пари и др.

Од Анализата на Национална Стратегија за вмрежување, соработка и спречување на одливот на високообразовани и стручни кадри, останатите релевантни документи за јавни политики и закони, како и тркалезните маси и другите примарни истражувања на Мрежата, може да се заклучи следното:

- Намерата за иселување на младите образовани и стручни кадри од Северна Македонија е доста голема и загрижувачка. Околу две третини од младите планираат да се иселат, додека само 8% ја гледаат својата иднина во нашата земја, што укажува на неефикасноста на државните политики и работата на институциите.
- За само седум години, од времето на донесување на Националната Стратегија до сега, мотивите за иселување на младите се променети. Неоекономските, односно нефинансиските причини стануваат се порелевантни за сметка на економските, кои се доста комплексни, многубројни и задираат во секој сегмент на општествениот живот на младите.
- Прашањето на „одливот“, односно „приливот на мозоци“ е сериозно адресирано низ јавните политики дури повеќе од дваесет години по осамостојувањето. Во 2013 година, со донесувањето на Националната Стратегија за вмрежување, соработка и спречување на „одливот“ на високообразовани и стручни кадри, односно во 2019 преку Националната Стратегија на Република Северна Македонија за соработка со дијаспората.
- Националната Стратегија за вмрежување, соработка и спречување на „одливот“ на високообразовани и стручни кадри 2013-2020 на хартија е квалитетно изработен документ со добри мерки и политики, но е еден од оние „заборавени во фиока“. Нивото на спроведеност од недоволни 11% соодветно укажува на незаинтересираноста и крајно некавалитетната работа, првенствено на Министерството за образование и наука, како и на сите други засегнати институции.
- Популарноста на Националната Стратегија и нејзиното влијание се скоро непостоечки. 92.15% од младите испитаници немаат слушнато дека истата воопшто постои, додека 88% сметаат дека нема видливи промени во обемот на враќање на висококвалификувани млади назад во државата. Од сите, само 4% сметаат дека државата го користи потенцијалот на младите во државата и во странство.

Соработката со младите интелектуалци во странство е крајно незадоволителна. Дури 96% од младите не учествувале на ниеден промотивен настан или пак активност поврзана со тематски мрежи и научни здруженија за истражување и развој.

Без разлика на начинот и целта на прибирање на податоците и категориите на младите испитаници, генерално може да се сведат четири приоритетни области во кои итно треба да се донесат суштински реформи: образованието, економијата, работата на државната администрација и владеењето на правото.

Врз основа на сè од горенаведеното, овој документ ги утврдува следните препораки:

До министерство за образование и наука

- Итно да се направи целосен мониторинг и евалуација на Националната Стратегија и да се насочат сите ресурси кон што е можно поголемо исполнување до крајот на нејзината важност
- Врз основа на досегашните искуства, истражувања и наоди, да се донесе нова Стратегија за периодот кој следи, со реални мерки и активности и фокус на најновите неекономски трендови и податоци за „одливот на мозоци“
- Да се нивелираат разликите во стратешките документи за „одливот на мозоци“ и останатите политики во образованието и науката, како и да се креира функционално меѓуинституционално координативно тело за хоризонтално усогласување на политиките
- Да се спроведе реформа на сите нивоа на образование која ќе се базира на користење нови технологии, дигитализација и модернизација на наставните програми и администрацијата
- Да се овозможат практични и модерни вештини барани на пазарот на трудот, преку редовна и вонредна настава и активности, како и обучување на наставниот кадар за модерни начини на пренос на знаење, методологија и технологија
- Да се стават во употреба и да се формираат нови кариерни центри во средните училишта и универзитетите кои ќе им помагаат на младите во нивниот кариерен избор и професионално усовршување, потпирајќи се на потребите на домашниот пазар на труд
- Активно да се организираат и промовираат настани за вмрежување и соработка во странство со директно вклучување на младата интелектуална дијаспора и нивните матични универзитети и институции.

- Правилно и ефикасно да се имплементира новата Стратегија за дијаспората, во координација со МОН, особено делот за соработка во однос на образованието, науката и истражувањето
- Да се формира систем за прибирање информации за нашата млада интелектуална дијаспора во странство и нивно поврзување со младите и бизнис заедницата во Северна Македонија
- Да се интензивира промоцијата на државата и поволностите како „инвестициски рај“ помеѓу младата дијаспора, со цел привлекување директни инвестиции и пренос на знаење, практики и искуство.

До министерство за информатичко општество и администрација

- Да се направи сеопфатна квалитативна реформа за зајакнување на капацитетите на администрацијата и да се институционализира културата на вклучување на младите и користење на нивното знаење и потенцијал
- Да се дигитализираат услугите на државната администрација и да се олесни пристапот до основните права на младите и бизнисите, водени од млади, како и да се отстранат сите неформални бариери
- Во соработка со Агенцијата за млади и спорт да се направи систем за следење, мониторинг и евалуација на сите стратегии и политики релевантни за младите и транспарентно да се дава отчет за успехите и неуспехите на институциите
- Да се контролира и регулира работењето на администрацијата, со цел зголемување на нејзиниот квалитет и ефикасност и враќање на довербата од младите луѓе.

До министерство за економија

- Да се креира систем на финансирање на идеи на млади луѓе и да се даде финансиска и техничка поддршка (бескаматни кредити, менторство, мобилност и усовршување итн.) за веќе постоечките компании основани од млади, по примерот на Фондот за иновации и технолошки развој.
- Да се промовираат веќе постоечките можности, на пријателски и разбирлив начин за младите, како и да се промовираат нивните успешни приказни, со цел стимулација на претприемничката култура
- Да се промовираат веќе постоечките можности, на пријателски и разбирлив начин за младите, како и да се промовираат нивните успешни приказни, со цел стимулација на претприемничката култура
- Да се охрабри отворање на бизниси на локално ниво и да се децентрализира понудата и работата на бизнисите основани од млади луѓе, како и да се стимулира нивно вмежување и организирање, со цел подобрување на бизнис климата.

До министерство за правда

- Непристрасно и неселективно да се имплементираат и зајакнат мерките за борба против корупцијата и дискриминацијата, како најголем предизвик на државниот систем.
- Да се работи на еднаква примена на законите и принципите на владеењето на правото и човековите права и во оваа смисла, работата на судовите и почитувањето на принципите на правдата.

До агенција за млади и спорт

- Да се вметне „одливот на мозоци“ и миграцијата на младите како еден од приоритетите на работењето на Агенцијата и да се стимулира соработка со другите институции во однос на ова прашање.
- Да се промовираат нови форми на вклучување на младите во процесот на донесување политики и овозможување нивно организирање, со цел нивен поголем придонес, како и искористување на нивниот потенцијал.
- Да се прошири и интензивира праксата на отворање младински центри во секоја општина во државата и создавање децентрализирани можности за раст, развој и практични животни вештини на младите.

До државниот завод за статистика

- Прибирање и квалитативна анализа на статистички податоци за младите, нивните миграции и посебно за емиграцијата на младите и образовани стручни кадри.
- Спроведување на попис на населението, со цел добивање точни податоци за бројот, категориите и статусот на младите во Северна Македонија.

Користена литература - Публикации

- » Анализа на Национална Стратегија за вмрежување, соработка и спречување на одливот на високообразовани и стручни кадри 2013-2020, Што сме посеале, а што жнееме од Мрежата за спречување на одлив на мозоци, 2020.
- » Воспоставување на критериуми за квалитет во општествените науки во функција на спречување на одливот на мозоци од Република Македонија, Документ за јавни политики, Институт за стратешки истражувања и едукација, 2017.
- » Индикатор за одлив на мозоци, Светскиот Економски Форум, 2016.
- » Книга на факти за миграции и дотации од странство, Светска Банка, 2011.
- » Меѓусекторска анализа на младите во Северна Македонија, УСАИД и Наванти Група 2019.
- » Миграција и одлив на мозоци во Европа и Централна Азија, Извештај на Светска Банка 2019.
- » Студија за младите во Југоисточна Европа, Фондација Фридрих Еберт Стифтунг 2019.
- » Трошоци на младинската емиграција, Вестминстер Фондација, 2019.
- » Детерминирачки фактори на одливот на мозоци во Република Македонија и ефектите на овој феномен врз економскиот развој на земјата, Ристовска А. и Шопова М., Меѓународен дневник-Знаење, 2018.

Документи за јавни политики и закони:

- » Закон за финансиска поддршка на инвестициите, Службен Весник на РМ бр.83/18.
- » Закон за младинското учество и младински политики, Сл. весник на Р Македонија бр. 10/2020 од 16.01.2020.
- » Национална Стратегија за вмрежување и соработка со високообразовани и стручни кадри 2013-2020.
- » Национална стратегија на Република Северна Македонија за соработка со дијаспората 2019-2023 година.
- » Резолуција за миграциската политика на РМ за периодот од 2009 до 2014 година, декември 2008 г.
- » Резолуција за миграциската политика на Република Македонија за периодот од 2015 до 2020 година, јануари 2015 г.

Веб извори:

- » Државен завод за статистика www.stat.gov.mk.
- » Лекарска комора на Република Северна Македонија, 2019. <http://www.lkm.org.mk/mk/>
- » Министерство за финансии: <https://finance.gov.mk/>.
- » Организација за економска соработка и развој: <https://www.oecd.org/>
- » Светска Банка: <https://www.worldbank.org/>.
- » Еуростат: <https://ec.europa.eu/eurostat/home>.

SI TË MBAHEN TË RINJTË

DOKUMENT PËR POLITIKA PUBLIKE

"LARGIMI I TRURIT"
SI SFIDË MË E MADHE PËR REPUBLIKËN E
MAQEDONISË SË VERIUT

МРЕЖА ЗА СПРЕЧУВАЊЕ
ОДЛИВ НА МОЗОЦИ

IMPRESUM

Titull:

Si të mbahen të rinjtë? Largimi i trurit si
sfidë më e madhe për Republikën
e Maqedonisë së Veriut

Autor:

Marjan Icoski

Botues:

Rrjeti për Parandalimin
e Largimit të Trurit

Dizajni:

Kiril Pajmakoski

Shtypi:

Poliesterdej

Përkthimi shqip:

Vjosa Taiqi

Mbështetur nga:

Përbajtja e këtij botimi është përgjegjësi e botuesit dhe autorit dhe nuk pasqyron qëndrimet e Fondacionit Shoqëri e Hapur - Maqedoni.

СОДРЖИНА

01

-Rezyme
-Rekomandime

02

-Hyrje

04

-Trencat e reja dhe të dhëna për largimin e trurit në Maqedoninë e Veriut

06

-Si dhe me cilat politika luftojmë kundër "largimit të trurit"?
-Politikat dhe legjislacioni për "largimin e trurit"

09

- Legjislacioni dhe Politikat Brainsting (krijimin e trurit)

11

-Zëri i të rinjve në vendlindje në diasporë.
-Po largohem sepse...

13

-Çfarë na duhet këtu dhe tani?

15

-Konkluzione

17

-Rekomandime

21

-Literatura e përdorur

REZYME

"Largimi trurit" është padyshim një nga sfidat më të mëdha për Republikën e Maqedonisë së Veriut, e cila nuk mbeti immune ndaj tendencave globale të emigrimit të të rinjve në vendet më të zhvilluara. Sidoqoftë, në vendin tonë, "largimi i trurit" si çështje me interes shtetëror u zyrtarizua vonë përmes Strategjisë Kombëtare për Rrjetëzim, Bashkëpunim dhe Parandalim të "Largimit" të kuadrove me arsim të lartë dhe profesional 2013-2020. Përskaaj ekzistimit të strategjisë, sipas Analizës së paraqitur më poshtë në tekst, niveli i përmbushjes së saj është i pa konsiderueshëm 11%, që dëshmon për dështimin e plotë të institucioneve, kompetente për këtë çështje. Kjo qasje institucionale jo serioze, që nga miratimi i Strategjisë Kombëtare e deri më tani, ka rritur vetëm intensitetin e "largimit të trurit" i cili është gjithnjë e më e dukshëm dhe më i ndjeshëm në jetën e përditshme dhe në cilësinë e funksionimit të shtetit. Informacion dëshpërues paraqet fakti se rreth dy të tretat e të rinjve synojnë të shpërngulen përgjithmonë, por jo vetëm për shkak të faktorëve financiarë si në të kaluarën, por para së gjithash për arsye të natyrës jo-ekonomike, siç janë cilësia e arsimit, ekonomia, sundimi i së drejtës, funksionimi i administratës shtetërore, mjedisi jetësor, etj. Ky dokument përpiket tu japë përgjigje pikërisht pyetjeve më të rëndësishme që lidhen me "largimin e trurit" duke paraqitur gjendjen aktuale të problemit nëpërmjet analizës së kornizës së politikave publike dhe legjislacionit në këtë fushë. Për më tepër, bazuar në hulumtimet parësore me të rinjtë nga Maqedonia e Veriut dhe jashtë saj, dokumenti shënon problemet thelbësore dhe faktorët kryesorë lëvizës për emigrimin e të rinjve dhe gjithashtu ofron rekomandime specifike për politikën publike për ballafaqim të suksesshëm me "largimin" (brain-drain) dhe "prurjen" (brain-gain) e truve të rinj.

REKOMANDIME

Sipas të dhënave dhe informacioneve nga të rinjtë, institucionet kompetente dhe sektori civil, si dhe analiza e legjislacionit dhe politikave publike, rekomandimet kryesore të këtij dokumenti reduktohen në katër fusha prioritare që kërkojnë reforma urgjente dhe thelbësore: arsim, ekonomi, administratë shtetërore dhe sundimi i së drejtës. Këtu, nevoja për një qasje të sinkronizuar dhe të koordinuar të institucioneve shtetërore dhe palëve të tjera të interesuara është kryesisht e qartë nga shumësia dhe kompleksiteti i masave të propozuara. Sidoqoftë, ndër të tjera, më e rëndësishmja është përfshirja e të rinjve në proceset e vendimmarrjes dhe shfrytëzimi i potencialit të tyre, mbështetja e tyre në zhvillimin e karrierës dhe fillimin e biznesit, digjitalizimi dhe përmirësimi i administratës, zbatimi jo selektiv i ligjeve dhe zhdukja e korrupsionit në të gjitha nivelet e shoqërisë. Rekomandimet specifike drejtuar institucioneve shtetërore janë paraqitur në fund të këtij dokumenti.

Gjatë historisë, mund të vërehen disa "valë" në emigrimin e qytetarëve të Maqedonisë drejt vendeve më të zhvilluara perëndimore. Sidoqoftë, duke analizuar emigracionin pas pavarësisë së Republikës së Maqedonisë së Veriut, dhe veçanërisht pas vitit 2000, në veçanti vërehet emigrimi masiv i qytetarë të rinj me arsim të lartë dhe të kualifikuar.¹ Ky fenomen që njihet si "Largimi i trurit" është një çështje që në periudhën e fundit ka ulje-ngritjet e saj në diskursin publik, duke marrë në mënyrë periodike epitetin e një prej temave kryesore në zhvillimet e përditshme politike në vendin tonë.

Si më parë, iniciatori i diskutimit për këtë sfidë është sektori i shoqërisë civile, i cili paralajmëron për seriozitetin, urgjencën dhe pasojat e tij të përhershme mbi shoqërinë maqedonase, të cilat janë gjithnjë e më të dhimbshme për qytetarët dhe për funksionimin e përgjithshëm të shtetit. Në këtë mënyrë, **Rrjeti për Parandalimin e Largimit të Trurit** (Rrjeti) si i parë në nivel kombëtar që punon për këtë çështje, i mbështetur nga **Fondacioni Shoqëri e Hapur Maqedoni**, iu qas një analize gjithëpërfshirëse të politikave publike për "largimin e trurit" dhe krijimin e një sërë kërkimeve, analizave dhe ngjarjeve publike, me qëllim të mbledhjes së të dhënave përkatëse nga të rinjtë, ndërgjegjësimin e publikut maqedonas dhe përfaqësim para institucioneve shtetërore dhe palëve të tjera të interesuara.²

Në këtë drejtim, u përpilua ky dokument për politikën publike, sipas një metodologjie që mbështetet kryesisht në të **dhënat parësore dhe rezultatet** nga puna e Rrjetit. Si dokument i vetëm i politikave publike që adreson drejtpërdrejt problemin e "largimit të trurit" në Maqedoninë Veriore është Strategjia Kombëtare për Rrjetëzim, Bashkëpunim dhe Parandalim të Largimit të Kuadrove me Arsim të Lartë dhe të Kualifikuar 2013-2020 (Strategjia Kombëtare) për të cilën është miratuar vetëm një Plani veprim në vitin 2014. Niveli i zbatimit dhe ndikimi i Strategjisë Kombëtare ishte pikërisht objekti i analizës së Rrjetit, në periudhën ndërmjet nëntorit të vitit 2019 dhe janarit të vitit 2020, si dhe analiza e parë në përgjithësi që nga miratimi i Strategjisë në vitin 2013.

2020 që përfaqësojnë të njëjtën metodologji konsultimi të përdorur në vetvetë Strategjinë Kombëtare. Në mënyrë indirekte, të dhënat parësore nga konferenca " Biletë kthyesë ose biletë për një drejtim: si ballafaqohet vendi me " largimin e trurit "? " e organizuar në nëntor të vitit 2019 në Shkup, në të cilën morën pjesë institucionet më të rëndësishme përgjegjëse për çështjen e "largimit të trurit": Ministria e Arsimit dhe Shkencës (MASH), Agjencia e Emigracionit dhe Agjencia për Rini dhe Sport.

¹ Periudha e parë nga viti 1945, periudha e dytë nga viti 1961 deri në vitin 1974, periudha e tretë nga viti 1976 deri në vitin 1990 dhe e katërta, pas vitit 2000. Strategjia Kombëtare e Republikës së Maqedonisë së Veriut për Bashkëpunim me Diasporën 2019-2023. Në dispozicion në: www.diaspora.gov.mk.

² Në këtë dokument, të rinj konsiderohen personat të moshës 15-29 vjeç Ligji për Pjesëmarrje rinore dhe politika rinore, Gazeta Zyrtare e R. Maqedonisë nr. 10/2020 e datës 16.01.2020.

Burimet sekundare të informacionit nga ana tjetër, janë siguruar përmes analizës së kornizës legjislative dhe administrative dhe masave specifike dhe punës së institucioneve shtetërore. Këto dokumente, të cilat në mënyrë të drejtpërdrejtë ose indirekte adresojnë "largimin e trurit", ndër të tjera përbëhen nga: Rezolutat për politikën e migracionit të Republikës së Maqedonisë së Veriut (2009-2014 dhe 2015-2020), Strategjinë Kombëtare për Bashkëpunim me Diasporën 2019-2023, Ligjin për mbështetje financiare të investimeve, Ligjin për Pjesëmarrje rinore dhe politika rinore nga viti 2020, Strategjia Kombëtare për të Rinj 2016-2025, si dhe botime të tjera të rëndësishme vendase dhe ndërkombëtare.

Duke u mbështetur në këto burime, ky dokument synon të paraqesë problemet e të rinjve dhe motivet për emigrimin e tyre, duke analizuar gjendjen momentale të politikave aktuale. Në të njëjtën kohë, dokumenti synon të japë rekomandime për politikën publike që synojnë parandalimin ose zbutjen e "largimit të trurit". Prandaj, teksti do të përqipet të japë përgjigje në pyetjet e mëposhtme: 1) Si ballafaqohen politikën shtetërore dhe institucionet me "largimin e trurit"?; 2) Cilat janë problemet dhe sfidat me të cilat përballen të rinjtë dhe në pajtim me këtë, cilat janë motivet e shpërnguljes?; dhe 3) Cilat masa, zgjidhje dhe angazhime të krijuesve të politikave publike janë urgjente dhe të nevojshme për të adresuar në mënyrë efektive problemin?

Sidoqoftë, përkundër gjithë kësaj, është e nevojshme të theksohet se bazuar në qëllimin dhe vëllimin e tij, ky dokument ka kufizimet e veta të natyrshme që duhet të merren parasysh. Mbi të gjitha, dokumenti përfshin çështje komplekse, ndërinstitutionale dhe dinamike, si dhe një grup të gjerë të synuar, të rinj të grup moshës prej 15 deri në 29 vjeç. Si rezultat i kësaj, ne nuk do të hyjmë në çdo "pore" të politikës publike për të cilën ekzistojnë edhe nën-segmente specifike të analizave, masave dhe zgjidhjeve, por do të ofrojmë rekomandime të përgjithshme për çështjet më të rëndësishme në lidhje me "largimin" dhe "prurjen e trurit" në Republikën e Maqedonisë së Veriut.

Shpërngulja e të rinjve dhe problemi i "largimit të trurit" vitet e fundit ka karakteristikat e veta differentia specifica krahasuar me migrimet e mëparshme, kryesisht në **intensitetin, dëshirën dhe motivet për emigrim**. Këto pretendime bazohen në statistika, të dhëna dhe hulumtime mbi "largimin e trurit" në periudhën e kaluar, si rezultat i përpjekjeve individuale të studiuesve, profesorëve universitarë dhe shoqërisë civile. Këto punime përpiqen të mbushin "vakumin" e krijuar nga mungesa e hulumtimeve cilësore dhe sasiore nga institucionet shtetërore. Sidoqoftë, përkundër ekzistencës së këtyre të dhënave, përshtypja e përgjithshme është se literatura por dhe vetë aksesi ndaj informacionit mbi "largimin e trurit" është relativisht i kufizuar për sa i përket të rinjve, si për nga vëllimi ashtu edhe për nga cilësia.³

Ende nuk ka statistika zyrtare për "largimin e trurit" në vendin tonë, pasi regjistrimi i fundit i popullsisë u bë në vitin 2002, kështu që çdo rezultat matematikor do të ishte një përafrim. Fakti që Enti Shtetëror i Statistikës mban evidencë vetëm për ata persona që zyrtarisht janë shpërngulur, përkatësisht kanë ç' regjistruar vendbanimin e tyre nga Republika e Maqedonisë së Veriut, është një arsye shtesë për këtë situatë. Kështu, sipas të dhënave të tyre, numri i përgjithshëm i qytetarëve të shpërngulur në periudhën 2005-2017 është 12.558.⁴ A contrario, Raporti i fundit i Bankës Botërore (2019)⁵ si dhe burime të tjera ndërkombëtare, thonë se më shumë se 500.000 njerëz janë larguar nga vendi vitet e fundit, shumica prej tyre janë me trajnim cilësor dhe të arsimuar.⁶ Sipas të njëjtave burime dhe informacioneve të Ministrisë së Punëve të Jashtme, supozimet janë se sot diaspora maqedonase ka më shumë se 700.000 njerëz. Në të kundërt, numri i të shpërngulurve që kthehen është dukshëm më i vogël. Sa për ilustrim, në periudhën nga 2006-2016, numri i përgjithshëm i të kthyerve ishte vetëm 37.344 persona.⁷

³ Ndër të tjera, kërkimet e Qendrës për Hulumtime dhe Politikëbërje (2004 dhe 2018), Grupi 484 Qendra për Migrim (2013), Instituti për Kërkime Strategjike dhe Edukim (2017), Platforma për Multikulturalizëm (2017), USAID dhe Grupi Navanti (2019), Fondacioni Westminster (2019), Fondacioni për Studime Rinore Friedrich Ebert Stiftung (2018/2019) etj.

⁴ Enti Shtetëror i Statistikës www.stat.gov.mk. Për shembull, sipas të dhënave të Eurostat-it për vitin 2016, në vendet evropiane janë identifikuar rreth 70.000 qytetarë të Republikës së Maqedonisë së Veriut të moshës 15-29 vjeç dhe krahasuar me situatën në vitin 2007 numri i tyre është rreth 52% më i lartë. Përmendur në Strategjinë Kombëtare të Republikës së Maqedonisë së Veriut për bashkëpunim me diasporën për periudhën 2019-2023. Në dispozicion në: www.diaspora.gov.mk.

⁵ Migrimi dhe "largimi i trurit" në Evropë dhe Azinë Qendrore, Raporti i Bankës Botërore 2019. Në dispozicion në <https://bit.ly/2yRqbnS>.

⁶ Edhe në vitin 2010, Banka Botërore vlerëson se më shumë se 29% e individëve me arsim të lartë jetojnë dhe punojnë jashtë Maqedonisë. Libër i fakteve për migracionin dhe grante nga jashtë, Banka Botërore, 2011. Në dispozicion në: <https://bit.ly/3cS4hiL>.

⁷ Përmendur në Strategjinë Kombëtare të Republikës së Maqedonisë së Veriut për bashkëpunim me diasporën për periudhën 2019-2023. Në dispozicion në: www.diaspora.gov.mk.

Këto të dhëna tregojnë për intensitetin dhe se sa masiv është migrimi i qytetarëve, i mundësuar nga mundësitë e pakufizuara të cilat i ofron globalizimi, të plotësuara nga politikat e lehtësuara të migracionit të vendeve më të zhvilluara të Evropës Perëndimore.⁹ Nëse kësaj ia shtojmë numrat dhe përvojat e anëtareve më të reja të BE-së nga Evropa Qendrore dhe Lindore si Bullgaria, Rumania, Kroacia, Polonia, Estonia etj., të cilat dëshmojnë se valët më të mëdha të migrimit të të rinjve kanë ndodhur menjëherë pas hyrjes së tyre në BE, si dhe kapacitetet e dobëta të vendit tonë për të ruajtur dhe tërhequr talentin e ri⁹, ata paralajmërojnë gjithashtu për një rritje potenciale drastike të migrimit të të rinjve në afat të shkurtër dhe të mesëm.

Për më tepër, vitet e fundit, në lidhje me periudhat e kaluara është rritur edhe qëllimi i të rinjve për tu shpërngulur. Hulumtimi i Fondacionit "Friedrich Ebert" (2019) tregon se më shumë se dy të tretat e të anketuarve kanë dëshirë të largohen nga vendi.¹⁰ Të njëjtit mendim e ndajnë edhe 69% e profesorëve universitar, asistentëve dhe studiuesve,¹¹ ndërsa të dhënat nga Dhoma e Mjekëve e Maqedonisë së Veriut tregojnë se vetëm në tetë vitet e fundit, më shumë se 1.200 mjekë janë larguar nga vendi.¹² Rezultatet e anketave të tjera kombëtare dhe rajonale, si dhe Analiza e paraqitur më poshtë në tekst, kanë një trajektore fuqishëm të ngjashme.¹³ Sipas këtij trendi, në më pak se një dekadë,¹⁴ arsyet e emigrimit të talenteve të rinj janë shndërruar nga thjesht ekonomike, në gjithnjë e më shumë joekonomike. Kështu, nëse krahasojmë hulumtimin parësor për përpilimin e Strategjisë Kombëtare (2013), ku palët e konsultuara: studentë, sipërmarrës, profesorë të universitetit dhe studentë të kthyer, i sugjerojnë pagat dhe kushtet të dobëta të punës si faktorët kryesorë, me të dhënat e fundit të USAID dhe Navanti Group (2019), si dhe të dhënat parësore të paraqitura më poshtë në tekst, paraqiten rritja e faktorëve jo-ekonomikë. Rreth 36% e të rinjve largohen për shkak të arsimit të dobët, sundimit të së drejtës, paqëndrueshmërisë politike, mjedisit jetësor, korrupsionit, klientelizmit, etj., ose, në përmbledhje, cilësia e dobët e jetës në vendin tonë¹⁵

⁹ Për shembull, Gjermania, e cila është destinacioni më i zakonshëm për emigracionin e të rinjve. Sipas OECD (2016), 65,8% e qytetarëve tanë jetojnë në Gjermani. Përmendur në: Kostot e Emigracionit Rinor, Fondacioni Westminster, 2019.

⁹ Në periudhën 2012-2015, sipas dy treguesve për "largimin e trurit" të Forumit Ekonomik Botëror: aftësia për të mbajtur talentë dhe aftësia për të tërhequr talentë, Maqedonia e Veriut renditet ndër 15 vendet në botë që kanë kapacitet mjaft të vogël për të ruajtur dhe tërhequr talent. Më shumë në: <https://bit.ly/2VIPBNp>.

¹⁰ Studim për të rinjtë në Evropën Juglindore, Fondacioni Friedrich Ebert Stiftung 2018/2019. Në dispozicion në: <https://bit.ly/2zvxDFi>.

¹¹ Vendorsja e kriterëve të cilësisë në shkencat sociale me qëllim parandalimin e "largimit të trurit" nga Republika e Maqedonisë, Studim për Politika Publike, Instituti për Kërkime Strategjike dhe Edukim, 2017. Në dispozicion në: <https://bit.ly/2Y9Ynph>.

¹² Dhoma e Mjekëve e Republikës së Maqedonisë së Veriut, 2019. Informacione të disponueshme për: <http://www.wlkm.org.mk/mk/>

¹³ Shih fusnotën numër 3.

¹⁴ Strategjia Kombëtare për Rrjetëzim, Bashkëpunim dhe Parandalimin e ikjes së Kuadrove me Arsim të Lartë dhe Profesional 2013-2020. Në dispozicion në: <https://bit.ly/2YbeXoP>.

¹⁵ Përkundër këtyre tendencave, Kuvendi miratoi buxhetin e vitit 2020 me një fokus të veçantë në investimet në kapitalin njerëzor, i cili përqendrohet në faktorët më pak të rëndësishëm të shtytjes, pra rritjen e të ardhurave dhe në këtë mënyrë përmirësimin e kushteve të punës. Informacioni i disponueshëm në: <https://finance.gov.mk/>.

Lirisht mund të thuhet se në vendin tonë "largimi i trurit" si temë u zyrtarizua vonë. Kuvendi i Republikës së Maqedonisë Veriore madje, në vitin 2008 e miratoi Rezolutën **për politikën e migracionit**, dhe pas saj edhe **Strategjinë Kombëtare për Rrjetëzim, Bashkëpunim dhe Parandalimin e Largimit të Kuadrove me Arsim të Lartë dhe Profesional 2013-2020** si dokumente më të rëndësishme që rregullojnë "largimin e trurit".

Në Rezolutën për politikën e migracionit 2009-2014 "largimi i trurit" referohet si një çështje "shqetësuese" me "pasoja dhe implikime të shumta dhe komplekse në fusha të shumta", pa specifikuar masa specifike ose propozim politika. Rezoluta nuk ka për qëllim direkt të rinjtë dhe shpërnguljen e tyre dhe në parim është e përqendruar në mënyrë deklarative në diasporën maqedonase dhe krijimin e politikave për migrimin e saj qarkullues ose kthimin e përhershëm në vendlindje.¹⁶

Pas skadimit të saj në vitin 2015, nga Kuvendi u miratua Rezoluta për politikën e migracionit 2015-2020, e cila këtë herë jep hapa më konkretë dhe angazhim institucional. "Largimi i trurit" dhe ulja e faktorëve të migracionit, me përparësi për profesionet deficitare (shkencat natyrore dhe teknike), si dhe kthimi i diasporës intelektuale maqedonase, është në krye të politikave strategjike të migracionit.¹⁷ E përbashkët për të dy rezolutat (megjithëse dokumente deklarative) është se nuk ka të dhëna në dispozicion të publikut për veprimet e mëpasshme.

Më në fund, pas kritikave shumë vjeçare nga shoqëria civile dhe komuniteti i biznesit, më shumë se 20 vjet pas pavarësisë dhe pesë vjet para Rezolutës së Parë, në vitin 2013 u miratua dokumenti i parë i politikës publike që adresonte drejtpërdrejt çështjen e "largimit të trurit": **Strategjia Kombëtare për Rrjetëzim, Bashkëpunim dhe Parandalimin e Kuadrove me Arsim të Lartë dhe Profesional 2013-2020**. Strategjia Kombëtare siguron parimet themelore të luftës kundër "largimit të trurit", duke detyruar institucionet shtetërore të ndërmarrin hapa konkret, kryesisht Ministrinë e Arsimit dhe Shkencës si institucioni kryesor për zbatimin e saj.

¹⁶ Kuvendi i Republikës së Maqedonisë, Rezoluta për politikën e migracionit të Republikës së Maqedonisë për periudhën 2009 deri në vitin 2014, dhjetor 2008 Në dispozicion në <https://bit.ly/3aF9c5b>.

¹⁷ Kuvendi i Republikës së Maqedonisë, Rezoluta për politikën e migracionit të Republikës së Maqedonisë për periudhën nga 2015 deri në 2020, janar 2015

Teksti ilustron qasjen e kombinimit të koncepteve të shumta të migracionit, të përkthyer në katër qëllime strategjike dhe masa të shumta cilësore dhe moderne, me qëllim mbajtjen e rinisë në vend, rritjen e migracionit rrethor dhe fluksin e prurjes së migracionit intelektual nga diaspora.

Është e rëndësishme të theksohet se në këto shtatë vjet, përmbushja dhe ndikimi i saj nuk është monitoruar dhe vlerësuar rregullisht nga institucionet shtetërore ose shoqëria civile. Duke pasur parasysh këtë mangësi të rëndësishme dhe faktin që vlefshmëria e Strategjisë Kombëtare mbaron këtë vit, Rrjeti ka zhvilluar Analizën e parë të suksesit të zbatimit të saj dhe ndikimit në nivelin kombëtar.¹⁸ Analiza tregoi se niveli i përmbushjes së saj është **jashtëzakonisht i ulët 11%**. Nëse i shikojmë qëllimet strategjike në mënyrë më të detajuar, do të vërejmë se aktivitetet dhe masat janë shumë pak të zbatuara ose nuk zbatohen fare.

Në këtë mënyrë:

1

Qëllimi strategjik 1: Krijimi i një sistemi kombëtar për administrimin e lëvizjes së individëve me arsim të lartë nga vendi dhe aktivizimin zhvillimor të potencialeve të migracionit intelektual është vetëm 4% i përmbushur;

2

Qëllimi strategjik 2: Ulja e "largimit të trurit" duke rritur atraktivitetin e Republikës së Maqedonisë, si vend për punë dhe angazhimin e të rinjve me arsim të lartë, është implementuar 9%;

3

Qëllimi strategjik 3: Kalimi nga "largimi i trurit" në "prurjen e trurit", nëpërmjet rritjes së nivelit dhe vëllimit e kthimit të migracionit intelektual në Republikën e Maqedonisë dhe ngritjen e vetëdijes për zhvillimin e kapitalit njerëzor, është plotësuar 7%; dhe në fund,

4

Qëllimi strategjik 4: Rritja e shkëmbimit intelektual me vendet e huaja duke inkurajuar bashkëpunimin me individë të arsimuar me origjinë nga Republika e Maqedonisë, që jetojnë dhe punojnë jashtë vendit, me institucione shkencore-kërkimore maqedonase dhe kompani zhvillimore është realizuar me suksesin më të madh prej 16%.¹⁹

¹⁸ Për detaje në lidhje me metodologjinë në Analizën e Strategjisë Kombëtare për Rrjetëzim, Bashkëpunim dhe Parandalimin e Largimit të Kuadrove me Arsim të Lartë dhe Profesional 2013-2020 "Çfarë kemi mbjellë dhe çfarë do të korrim" nga Rrjeti për Parandalimin e Largimit të trurit, 2020.

¹⁹ Ibid.

Për më tepër, për të studiuar ndikimin e saj, Rrjeti realizoi një online pyetësor me të rinj, rezultatet e të cilit konfirmojnë, dështimin përfundimtar të strategjisë. Sipas pyetësorit, nga gjithsej 1192 të anketuar që jetojnë në Maqedoninë e Veriut dhe jashtë saj, 92.15% nuk janë të informuar se Strategjia Kombëtare ekziston në përgjithësi. Në këtë drejtim, vetëm 10% plotësisht ose pjesërisht pajtohen që vendi ynë është bërë një destinacion më tërheqës për punë dhe angazhim të të rinjve me arsim të lartë në pesë vitet e fundit, 88% konsiderojnë se nuk ka ndryshime të dukshme në vëllimin e kthimit të të rinjve me kualifikim të lartë në vendin tonë, ndërsa vetëm 4% konsiderojnë se shteti përdor potencialin e të rinjve brenda dhe jashtë vendit. Sa i përket të rinjve që jetojnë jashtë, 96% nuk kanë marrë pjesë në ndonjë ngjarje promovuese ose aktivitete në lidhje me rrjetet tematike dhe shoqatat shkencore për kërkime dhe zhvillim.²⁰

Duke pasur parasysh të gjitha këto, si dhe faktin që vetëm një Plan veprimi është miratuar në vitin 2014, vërejtja e përgjithshme është se ky dokument absolutisht nuk paraqet prioritet për Ministrinë e Arsimit dhe Shkencës dhe për institucionet të tjera kompetente. Masat janë pothuajse plotësisht të paplotësuara dhe prodhojnë një ndikim të vogël në parandalimin e "largimit të trurit". Nga intervistat me përfaqësuesit e Ministrisë së Arsimit dhe Shkencës dhe Agjencisë së Migracionit, arsyet më të rëndësishme që çojnë drejt dështimit të Strategjisë Kombëtare janë: politika shtetërore jo konsistente, ndryshimet e shpeshta në strukturën e Ministrisë, mungesa e dëshirës, kapacitete dhe motivimi i burimeve njerëzore, mungesa e financave, si dhe kriza politike e viteve të fundit²¹

²⁰ Ibidem

²¹ Ibidem

Nga ana tjetër, **Strategjia Kombëtare e Republikës së Maqedonisë së Veriut për bashkëpunim me diasporën për periudhën 2019-2023** (Strategjia për Diasporën), si Dokumenti i parë zyrtar që përcakton sfidat dhe kahjet e veprimit për aspektet më të rëndësishme me interes shtetëror u miratua, vitin e kaluar. Si një dokument relativisht i ri dhe i panjohur, nuk ka vlerësime apo analiza të veçanta për të. Sidoqoftë, këtu do të përqendrohemi vetëm në pjesën që i referohet "largimit të trurit", si një proces i kthyeshëm i migrimit dhe gjithashtu pjesë e mjeteve strategjike për shfrytëzimin e kapacitetit të të rinjve brenda dhe jashtë Maqedonisë së Veriut.²²

Për sa i përket politikave të "krijimit të trurit", Strategjia për Diasporën përmban një fushë të plotë me prioritete, me titull **bashkëpunimi me diasporën në fushën e arsimit, shkencës dhe rinisë**. Në këtë segment, pjesa e arsimit është përqendruar në mësimin e gjuhës maqedonase dhe ringjalljen e kulturës maqedonase, si dhe përfshirjen e nxënësve në sistemin arsimor maqedonas, dhe për këtë arsye nuk përmban masa specifike për tërheqjen e përhershme të intelektualëve të rinj. Sa i përket bashkëpunimit me diasporën shkencore, ajo fillon nga deficitet serioz të shkencëtarëve dhe menaxhmentit profesional, si dhe aftësia e ulët për inovacione dhe cilësi të institucioneve kërkimore shkencore në vendin tonë. A propos rritja e numrit të shkencëtarëve maqedonas jashtë vendit, Strategjia për Diasporën i përcakton përfitimet e individëve nga diaspora shkencore në angazhime të ndryshme, por edhe bashkëpunimin dhe lëvizshmërinë e mundshme institucionale ndërkombëtare.²³

Nga perspektiva e të rinjve, Strategjia për Diasporën nuk ofron ndonjë udhëzim konkret, por kritikon në mënyrë të arsyeshme Strategjinë Kombëtare për të Rinjtë 2016-2025 dhe planet e duhura të veprimit që nuk adresojnë çështjen e migracionit dhe bashkëpunimit me diasporën e re intelektuale. Mungesa e vlerësimit dhe monitorimit të masave të Qeverisë dhe Ministrisë së Arsimit dhe Shkencës në lidhje me bursat, lëvizshmërinë dhe mënyrat e tjera të bashkëpunimit me të rinjtë jashtë vendit është vërejtja e dytë kryesore.²⁴ Këtu, është e rëndësishme të shtohet se ligji i ri (dhe i parë) për të rinjtë, Ligji për pjesëmarrjen rinore dhe politika rinore nga viti 2020, përkundër seriozitetit të "largimit të trurit", si dhe potencialit që migracioni sjell me vete, nuk ofron një kornizë ligjore dhe peshë institucionale për zgjidhje dhe veprime të mëtejshme.²⁵

²² Në mënyrë të veçantë, që nuk është rast edhe me Strategjitë e tjera, është se kjo Strategji përmban pjesë të tëra të sfidave dhe kufizimeve si rezultat i vendosjes së dobët të sistemit shtetëror, institucioneve, bashkëpunimit të pamjaftueshëm, situatës politike dhe vullnetit, kapaciteti i administratës, financave për zbatim, etj., të cilat japin përshypjen e "justifikimit paraprak" për (mos) zbatimin e tij.

²³ Përmendur në Strategjinë Kombëtare të Republikës së Maqedonisë së Veriut për bashkëpunim me diasporën për periudhën 2019-2023. Në dispozicion në: www.diaspora.gov.mk.

²⁴ Ibid.

Sa i përket ekonomisë së brendshme, Strategjia për Diasporën vëren se kushtet e favorshme janë këtu që para disa vjet. Ekonomia maqedonase po pasurohet me më shumë se 721 milion euro në vit si dotacione nga jashtë, por vetëm diçka më shumë se 1% përdoren për investime që do të përmirësojnë standardet e jetesës.²⁶ Sipas të dhënave jozyrtare, në Maqedoninë e Veriut sot operojnë vetëm rreth 70-80 biznese të vogla që janë rezultat i investimeve të drejtpërdrejta nga diaspora, që nuk është një numër i madh vis-a-vis numrit të mërgimtarëve.²⁷ Për këto arsye dhe për të inkurajuar investime të rëndësishme, në vitin 2018 u miratua **Ligji për mbështetjen financiare të investimeve**, i cili parashikon një qasje të re cilësore ndaj investimeve nga diaspora, duke siguruar mbështetje shtesë prej 10% për disa lloje të investimeve, në mënyrë që të stimulohet kthimi i tyre dhe krijimi i bizneseve në Maqedoninë e Veriut.²⁸ Sidoqoftë, megjithëse ekzistojnë këto rregullativa, ende nuk ka të dhëna zyrtare për sasinë dhe numrin e investimeve nga diaspora, sepse ato trajtohen si investime të huaja.

Përveç këtyre politikave dhe legjislacionit që adresojnë drejtpërdrejt "largimin e trurit", ekzistojnë disa zgjidhje të kohëve të fundit në vendin tonë dhe ad-hoc masa. Të njëjtat, janë kryesisht në fushën e punësimit, vetë-punësimit dhe sipërmarrjes, siç janë: garancia rinore, masa aktive për punësim dhe vetë-punësim, subvencione mujore për të rinjtë, arsim dual, grante nga Fondi për Inovacione dhe Zhvillim Teknologjik, etj., të cilat në frymën e miratimit të tyre, por edhe në vetë paraqitjen e tyre para publikut si pjesë e luftës kundër "largimit të trurit". Megjithatë, për shkak të kufizimeve objektive të paraqitura në pjesën hyrëse, si dhe mungesës së rezultateve konkrete të tyre, pjesërisht për shkak të periudhës së shkurtër të implementimit, pjesërisht për shkak të mos transparencës dhe pasaktësisë së institucioneve, ato nuk do t'i nënshtrohen analizës së mëtutjeshme.

²⁵ 3Ligji për Pjesëmarrje rinore dhe politika rinore, Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë nr. 10/2020 e datës 16.01.2020. Në dispozicion në: <http://www.zakonzamladi.ams.gov.mk/>

²⁶ Kostot e Emigracionit Rinor, Studimi i Fondacionit Westminster, 2019. Në dispozicion në: <https://bit.ly/3eWnzFB>

²⁷ Strategjia Kombëtare e Republikës së Maqedonisë së Veriut për Bashkëpunim me Diasporën 2019-2023.

²⁸ Ligji për mbështetjen financiare të investimeve, Gazeta Zyrtare e RM nr.83/18.

Siç u tha në hyrje, të dhënat parësore për qëllimet e këtij dokumenti janë rezultati i pesë tryezave të rrumbullakëta në të cilat në janar dhe shkurt të vitit 2020 morën pjesë 39 të rinj dhe përfaqësues të sektorit të shoqërisë civile që punojnë me të rinjtë. Duke ndjekur metodologjinë e konsultimeve të përdorur në vetë Strategjinë Kombëtare, u synuan pesë grupe të ndryshme: të rinj të kthyer, studentë të rinj, sipërmarrës të rinj, të rinj nga grupe të marginalizuar dhe të rinj dhe përfaqësues të sektorit të shoqërisë civile.²⁹ Të dhënat plotësohen nga hulumtimi me të rinjtë, i realizuar në kuadër të Analizës, më saktë, pyetësoni online i lartpërmendur me 1192 të anketuar të rinj. Për më tepër, 12 intervista të thelluara u realizuan me të rinjtë që jetojnë në vendin tonë dhe jashtë.³⁰

3.1 PO LARGOHEM SEPSE...

Qëndrimet e **të rinjve që kanë studiuar jashtë vendit dhe janë kthyer përsëri këtu** përputhen për sa i përket vështirësive për punësim dhe ekzistimit të barrierave në procesin e nostrifikimit të diplomave të huaja. Pa hezitim, te të gjithë ata, kthimi në vendlindje është rezultat i dështimit për të gjetur një mënyrë për migrim të përhershëm në vendet e studimit, dhe ata ende po mendojnë të largohen nga vendi në një afat të shkurtër ose të mesëm. Arsyet më të zakonshme për tu larguar përsëri, përmenden cilësia e jetës, konteksti socio-ekonomik dhe politik, mjedisi jetësor, dhe mbi të gjitha përjashtimi i tyre nga proceset dhe mosgatishmëria e shtetit për të përdorur njohuritë dhe potencialin e tyre.

Në pyetjen "Si është të jesh student në Maqedoninë e Veriut?" **studentët vendas** shprehën pakënaqësi ekstreme për mënyrën dhe kushtet e studimit. Kushtet e dobëta në konviktet studentore, pajimi i fakulteteve, burokracia dhe mungesa e një sistemi elektronik të punës, si dhe mënyra e vjetërsuar e mësimi dhe mungesa e përvojës praktike dhe aftësive moderne janë shënuar si problemet më të mëdha. Ngjashëm si grupi i parë, secili prej tyre do të shpërngulej jashtë vendit dhe nuk shohin ndonjë ndryshim pozitiv në të ardhmen e afërt. Si përmbledhje, motivet për shpërngulje janë pikërisht sistemi i dobët arsimor, shanset e ulëta për përparim dhe politizimi ekstrem i shoqërisë.

²⁹ Tryeza e gjashtë e rrumbullakët e planifikuar me profesorë universitarë, shkencëtarë dhe studiues nuk u mbajt për shkak të situatës me COVID-19. Sidoqoftë, sipas dokumentit të politikave publike të Institutit për Kërkime Strategjike dhe Edukim që prej vitit 2017, situata me profesorët dhe studiuesit universitar është po aq dëshpëruese sa ajo me të rinjtë. Në dispozicion në: <https://bit.ly/2Y9Ynph>.

³⁰ Përveç këtyre, pesë intervista të thella u kryen me përfaqësues të departamenteve të ndryshme të Ministrisë së Arsimit dhe Agjencisë së Emigracionit, dhjetëra kërkesa për informacion me karakter publik dhe analizë të të dhënave dytësore. Shih fusnotën 18.

Tavolina e rrumbullakët me **të rinj të marginalizuar** si problem më të madh e paraqesin punësimin në përputhje me kualifikimet e tyre për shkak të diskriminimit dhe stigmës së madhe nga punëdhënësit dhe shoqëria në tërësi. Në këtë kontekst, si problemi i tyre real paraqitet edhe banimi, për shkak të dobësisë së tyre financiare. Shkaqe të cilat i detyrojnë të mendojnë për shpërngulje janë pasiguria e tyre shëndetësore dhe sociale, arsimi i dobët, mjedisi jetësor dhe niveli i lartë i korrupsionit.

Sipërmarrësit e rinj **të konsultuar** kishin qëndrime të ndara nëse Maqedonia e Veriut ishte një vend i mirë për biznes. Përveç taksave të ulëta për shtetin dhe fuqisë së punës të lirë si kushte formale për biznes, joformalet janë ato që krijojnë vështirësi në punën e tyre, gjë që motivon bizneset e tyre t'i transferojnë jashtë vendit. Në pyetjen "Pse kanë ngelur dhe pse kanë filluar biznes në Maqedoninë e Veriut?" paradoksalisht, motivet reduktohen në ato jo-ekonomike, siç është ndjenja e përgjegjësisë për ndryshimet shoqërore, marrëdhëniet private dhe familjare dhe ndjenja e përkatësisë në komunitet.

Përfaqësuesit e organizatave të shoqërisë civile të cilët punojnë dhe veprojnë në fushën, të rinj, "largimi i trurit" dhe migrimi i të rinjve kanë dhënë inputet më pozitive. Vetëm njëri nga pjesëmarrësit mendon të largohet nga vendi, ndërsa të tjerët shihen në Maqedoninë e Veriut për shkak të faktit se ata ndjehen të përfshirë në proceset dhe duan të kontribuojnë për një të nesërme më të mirë për të rinjtë dhe shtetin. Si shkaqe pse të rinjtë shpërngulen i përmendin cilësinë e jetës, arsimin, pasigurinë sociale, mundësitë e dobëta për sukses dhe mosbesimin në institucionet.

Sa i përket konkluzioneve të fituara nga **Analiza**, në pjesën që ka të bëjë me qëndrimet dhe opinionet e të rinjve, ato përkojnë me rezultatet e mësipërme të tryezave të rrumbullakëta, ndër të tjerat përmenden: arsimi i dobët, mjedisi jetësor, situata socio-politike, shanset e ulëta për zhvillimin e karrierës dhe mosrespektimi i të drejtave të njeriut. Arsytet e vetme specifike për shpërnguljen, në Analizë përmenden edhe koordinimi dhe konsistenca e dobët ndërinstitucionale, si dhe bashkëpunimi i ulët me biznesin dhe shoqërinë civile, masa që nuk përfshihen në vetë Strategjinë Kombëtare.³¹ Sikur pjesëmarrësit në tryezat e rrumbullakëta, Analiza gjithashtu tregon se shumica e të anketuarve do të shpërnguleshin përgjithmonë jashtë vendit. Nga 1120 të anketuarit, 61.6% e lartë planifikojnë të shpërngulen, ndërsa vetëm 8% shprehin qëllimin të qëndrojnë në Maqedoninë e Veriut.

³¹ Analiza e Strategjisë Kombëtare për Rrjetëzim dhe Bashkëpunim me kuadër me arsim të lartë dhe profesional 2013-2020 "Çfarë kemi mbjellë dhe çfarë do të korrим" nga Rrjeti për Parandalimin e Largimit të Trurit, 2020.

Edhe pse opinionet dhe qëndrimet e të rinjve nga tryezat e rrumbullakëta pritet të jenë të ndryshme për sa i përket pozicionit, moshës, nevojave dhe preferencave të tyre si qytetarë të rinj, ato mund të përmblihen në disa kategori me prioritet në të cilat urgjentisht duhen ndryshime thelbësore. E para dhe më e rëndësishmja **arsimi, ekonomia, administrata shtetërore dhe sundimi i së drejtës**. Disa nga këto rekomandime janë hedhur tashmë në letër përmes strategjive, dokumenteve dhe masave të ndryshme të përmendura më lart, por siç shihet, zbatimi i tyre efektiv mungon. Është interesante të përmendet këtu se si tek motivet dhe arsyet e shpërnguljes, fushat me prioritet dhe rekomandimet e të rinjve nga tryezat e rrumbullakëta përkojnë me ato të paraqitura në Analizën.

Padyshim në pesë grupet, **arsim** ishte vendosur si zona numër një për të parandaluar largimin e të rinjve dhe u etiketua si një "laborator eksperimentesh, i kryesuar nga Ministria e Arsimit dhe Shkencës si stacion në rrugën drejt funksioneve të tjera". Në pyetjen "Nëse për momentin jeni Kryeministër i Republikës së Maqedonisë së Veriut, cila është masa e parë që do të ndërmerri për të parandaluar "largimin e trurit", pozicioni i përbashkët i të gjitha grupeve të synuara ishte, reformë e plotë e sistemit arsimor në të gjitha nivelet. Sipas tyre, rritja e cilësisë së arsimit dhe krijimi i një atmosfere produktive dhe gjithëpërfshirëse me studentët në qendër, është e nevojshme si bazë për zgjidhjen e të gjitha problemeve të tjera. Propozimet e tyre përfshijnë modernizimin e arsimit nëpërmjet mësimdhënies cilësore, mësimi i aftësive moderne dhe përdorimi i teknologjive të reja.

Në mënyrë që të përmirësohet **ekonomia**, të rinjtë besojnë se është i nevojshëm decentralizimi i politikave ekonomike dhe promovimi më i mirë i mundësive ekzistuese dhe tregimeve pozitive për sipërmarrje. Për më tepër, pjesëmarrësit besojnë se aftësitë sipërmarrëse dhe mundësitë për financimin e të rinjve duhet të rriten ndjeshëm në mënyrë që të krijohen ndërmarrje të reja mikro dhe të mesme. Një qasje e re është e nevojshme për të siguruar mbështetje të konsiderueshme financiare për kompanitë e themeluara nga të rinjtë dhe për të hequr të gjitha pengesat formale dhe informale për fillimin e biznesit. Diçka që përshkon të gjitha përgjigjet në fushën e ekonomisë dhe arsimit, dhe është e rëndësishme të theksohet këtu, është nevoja për qendra të veçanta për inovacione dhe qendra karriere në shkollat e mesme dhe në fakultetet, të cilat do të ndihmonin në zgjedhjen e profesioneve të ardhshme të të rinjve dhe do të kishin niveluar diferencat midis ofertës dhe kërkesës në tregun e brendshëm të punës. Puna e **administratës shtetërore** është gjithashtu një temë diskutimi dhe një nga motivet kryesore për dekurajimin dhe zhgënjimin e të rinjve. Në të gjitha grupet, si "kokë dhembje" më e madhe në funksionimin e tyre të përditshëm është mungesa e motivimit dhe administrata rigide dhe mosbesimi ndaj aparatit shtetëror.

Sipas tyre, është e nevojshme të përmirësohen shërbimet dhe trajtimi, nëpërmjet vendosjes së një sistemi elektronik për bizneset dhe realizimin e të drejtave themelore shëndetësore dhe sociale të njeriut. Nga ana tjetër, të rinjtë besojnë se ka nevojë për të gjetur mënyra për t'i përfshirë ata në punën e institucioneve dhe për të rritur ndjenjën e tyre të fuqisë në procesin e vendimmarrjes, përfshirjen në proceset dhe kështu, krijimin e ndryshimeve shoqërore.

Më në fund, pjesëmarrësit në diskutim përdorën fraza të ndryshme si "institucione llogaridhënëse dhe zgjidhje të bazuara në prova", "reforma në gjyqësor", "transparencë dhe përgjegjshmëri", "luftë kundër korrupsionit", "masa kundër diskriminimit", "depolitizim i të rinjve", etj. të cilat në mënyrë gjenerike mund të vendosen nën ombrellën e **sundimit të së drejtës**. Megjithëse pa përmendur ndonjë masë më specifike, kjo fushë është theksuar si një nga kryesoret për motivimin e tyre për të qëndruar në Maqedoninë e Veriut, përmes zbatimit të ndryshimeve urgjente. Fjalimet e tyre tregojnë qartë nevojën e reformës në drejtësi, depolitizimin e të rinjve, uljen e korrupsionit, transparencën në vendimmarrje dhe shpenzimin e parave të shtetit, etj.

Nga Analiza e Strategjisë Kombëtare për Rrjetëzim, Bashkëpunim dhe Parandalimin e Largimit të Kuadrove me Arsim të Lartë dhe Profesional si dhe dokumente të tjera të rëndësishme për politikat publike dhe ligjet, si dhe tryezat e rumbullakëta dhe hulumtimet e tjera parësore të Rrjetit, mund të konkludohet:

- Synimi i të rinjve të arsimuar dhe kuadrove profesionale për tu shpërngulur nga Maqedonia e Veriut është mjaft i madh dhe shqetësues. Rreth dy të tretat e të rinjve planifikojnë të shpërngulen, ndërsa vetëm 8% e shohin të ardhmen e tyre në vendin tonë, duke sugjeruar në jo efikasitetin e politikave shtetërore dhe punën e institucioneve.
- Në vetëm shtatë vjet, nga miratimi i Strategjisë Kombëtare deri më tani, motivet për shpërnguljen e të rinjve kanë ndryshuar. Arsyet jo-ekonomike ose jo-financiare po bëhen më të rëndësishme për llogari të atyre ekonomike, të cilat janë mjaft komplekse, të shumta dhe prekin çdo segment të jetës shoqërore të të rinjve.
- Çështja e "largimit" përkatësisht "krijimit të trurit" është adresuar seriozisht nëpërmjet politikave publike për më shumë se njëzet vjet që nga pavarësia. Në vitin 2013, me miratimin e Strategjisë Kombëtare për Rrjetëzim, Bashkëpunim dhe Parandalimin e "Largimit" kuadrove më arsim të artë dhe profesional, përkatësisht në vitin 2019 përmes Strategjisë Kombëtare të Republikës së Maqedonisë së Veriut për Bashkëpunim me Diasporën.
- Strategjia Kombëtare për Rrjetëzim, Bashkëpunim dhe Parandalim të "Largimit" kuadrit me arsim të lartë dhe profesional 2013-2020 në letër është dokument cilësor me masa dhe politika të mira, por është një nga dokumentet "të harruara në sirtar". Niveli i zbatimit është në 11% të pamjaftueshme, përkatësisht, tregon mungesën e interesit dhe punën me cilësi jashtëzakonisht të ulët, kryesisht të Ministrisë së Arsimit dhe Shkencës, si dhe të gjitha institucionet e tjera të interesuara.
- Popullariteti i Strategjisë Kombëtare dhe ndikimi i saj janë pothuajse jo ekzistuese. 92.15% e të rinjve të anketuar nuk kanë dëgjuar fare që ekziston ajo, ndërsa 88% mendojnë se nuk ka ndonjë ndryshim të dukshëm në vëllimin e kthimit të të rinjve me kualifikim të lartë në vend. Nga të gjithë, vetëm 4% besojnë se shteti përdor potencialin e të rinjve në vend dhe jashtë vendit.

Bashkëpunimi me intelektualë të rinj jashtë vendit është jashtëzakonisht i pakënaqshëm. Rreth 96% e të rinjve nuk kanë marrë pjesë në ndonjë ngjarje promovuese ose aktivitete në lidhje me rrejetet tematike dhe shoqatat shkencore për kërkim dhe zhvillim.

Pavarësisht nga mënyra dhe qëllimi i mbledhjes së të dhënave dhe kategorive të të rinjve të intervistuar, katër fusha prioritare në përgjithësi mund të reduktohen, të cilat duhet të miratohen reforma thelbësore: arsimi, ekonomia, administrata shtetërore dhe sundimi i së drejtës.

Bazuar në të gjitha që u thanë më sipër, ky dokument përcakton rekomandimet e mëposhtme:

PËR MINISTRINË E ARSIMIT DHE SHKENCËS

- Urgjentisht të bëhet monitorim dhe vlerësim i plotë i Strategjisë Kombëtare dhe të përcaktohen të gjitha burimet drejt përbushjes sa më të madhe të mundshme deri në fund të vlefshmërisë së saj;
- Bazuar në përvojat e mëparshme, hulumtimet dhe konstatimet, të miratohet Strategji e re për periudhën në vijim, me masa dhe aktivitete reale dhe përqendrimi në tendencat dhe të dhënat më të fundit jo-ekonomike mbi "largimin e trurit";
- Të nivelohen dallimet në dokumentet strategjike për "largimin e trurit" dhe politikat e tjera në arsim dhe shkencë, si dhe të krijohet një organ funksional ndër-institucional për bashkërendim horizontal të politikave;
- Të zbatohet reforma në të gjitha nivelet e arsimit që do të bazohen në përdorimin e teknologjive të reja, digjitalizimin dhe modernizimin e programeve mësimore dhe administratës;
- Sigurimi i aftësive praktike dhe moderne të kërkuara në tregun e punës, përmes mësimdhënies dhe aktiviteteve të rregullta dhe të jashtëzakonshme, si dhe trajnimin e stafit mësimdhënës për mënyrat moderne të transferimit të njohurive, metodologjisë dhe teknologjisë;
- Të vendosen në përdorim dhe të krijohen qendra të reja karriere në shkollat e mesme dhe universitetet që do të ndihmojnë të rinjtë në zgjedhjet e tyre të karrierës dhe zhvillimin profesional, duke u mbështetur në nevojat e tregut të brendshëm të punës;
- Të organizohen dhe promovojnë në mënyrë aktive ngjarje për rrjetëzim dhe bashkëpunim jashtë vendit, me përfshirjen e drejtpërdrejtë të diasporës intelektuale rinore dhe universiteteve dhe institucioneve të tyre.

PËR MINISTRIN PA RESOR, I ANGAZHUAR PËR DIASPORËN DHE AGJENCINË PËR EMIGRACION

- Të zbatohet si duhet dhe me efikasitet Strategjinë e re për Diasporën, në koordinim me Ministrinë e Arsimit dhe Shkencës, veçanërisht pjesën për bashkëpunim në drejtim të arsimit, shkencës dhe kërkimit;
- Të krijohet një sistem për mbledhjen e informacionit për diasporën tonë intelektuale rinore jashtë vendit dhe lidhjen e tyre me të rinjtë dhe komunitetin e biznesit në Maqedoninë e Veriut;
- Të krijohet një sistem për mbledhjen e informacionit për diasporën tonë intelektuale rinore jashtë vendit dhe lidhjen e tyre me të rinjtë dhe komunitetin e biznesit në Maqedoninë e Veriut;

PËR MINISTRINË E SHOQËRISË INFORMATIKE DHE ADMINISTRATËS

- Të bëhet një reformë gjithëpërfshirëse cilësore për të forcuar kapacitetin e administratës dhe për të institucionalizuar kulturën e përfshirjes së të rinjve dhe përdorimin e njohurive dhe potencialit të tyre;
- Të digjitalizohen shërbimet e administratës shtetërore dhe të lehtësohet qasja në të drejtat themelore të të rinjve dhe bizneseve, të drejtuara nga të rinjtë, si dhe të mënjanohej të gjitha pengesat joformale;
- Në bashkëpunim me Agjencinë për të Rinj dhe Sport, për të krijuar një sistem për monitorimin dhe vlerësimin e të gjitha strategjive dhe politikave të rëndësishme për të rinjtë dhe për të raportuar në mënyrë transparente mbi sukseset dhe dështimet e institucioneve;
- Të kontrollojë dhe rregullojë punën e administratës, në mënyrë që të rritet cilësia dhe efikasiteti i saj dhe të rikthehet besimi i të rinjve.

PËR MINISTRINË E EKONOMISË

- Да се креира систем на финансирање на идеи на млади луѓе и да се даде финансиска и техничка поддршка (бескаматни кредити, менторство, мобилност и усовршување итн.) за веќе постоечките компании основани од млади, по примерот на Фондот за иновации и технолошки развој.
- Да се промовираат веќе постоечките можности, на пријателски и разбирлив начин за младите, како и да се промовираат нивните успешни приказни, со цел стимулација на претприемничката култура
- Да се промовираат веќе постоечките можности, на пријателски и разбирлив начин за младите, како и да се промовираат нивните успешни приказни, со цел стимулација на претприемничката култура
- Да се охрабри отворање на бизниси на локално ниво и да се децентрализира понудата и работата на бизнисите основани од млади луѓе, како и да се стимулира нивно вмежување и организирање, со цел подобрување на бизнис климата.

PËR MINISTRINË E DREJTËSISË

- Në mënyrë të paanshme dhe jo-selektive të zbatojnë dhe forcojnë masat për të luftuar korrupsionin dhe diskriminimin si sfidën më të madhe për sistemin shtetëror;
- Të punohet në zbatimin e barabartë të ligjeve dhe parimeve të sundimit të së drejtës dhe të drejtave të njeriut dhe në këtë kuptim, punën e gjykatave dhe respektimin e parimeve të drejtësisë.

PËR AGJENCINË PËR TË RINJ DHE SPORT

- Të përfshihet "largimi i trurit" dhe emigrimi i të rinjve si një nga prioritetet e Agjencisë dhe të stimulohet bashkëpunimi me institucionet e tjera për këtë çështje;
- Të promovohen forma të reja të përfshirjes së të rinjve në procesin e hartimit të politikave dhe të mundësojë organizimin e tyre, në mënyrë që të japin kontributin e tyre më të madh, si dhe të përdorin potencialin e tyre;
- Да се прошири и интензивира праксата на отворање младински центри во секоја општина во државата и создавање децентрализирани можности за раст, развој и практични животни вештини на младите.

PËR ENTIN SHTETËROR TË STATISTIKËS

- Mbledhja dhe analizimi cilësor i të dhënave statistikore për të rinjtë, migrimi i tyre dhe veçanërisht në emigrimin e profesionistëve të rinj dhe të arsimuar;
- Realizimi i regjistrimit të popullsisë për të siguruar të dhëna të sakta për numrin, kategoritë dhe statusin e të rinjve në Maqedoninë e Veriut;

Literatura e përdorur - Publikime:

- » Analiza e Strategjisë Kombëtare për Rrjetëzim, Bashkëpunim dhe Parandalimin e Largimit të Kuadrove me arsim të lartë dhe profesional 2013-2020, Çfarë kemi mbjellë dhe çfarë do të korrim nga Rrjeti për Parandalimin e Largimit të trurit, 2020.
- » Vendosja e kriterëve të cilësisë në shkencat shoqërore në funksion të parandalimit të largimit të trurit nga Republika e Maqedonisë, Dokumenti për Politika Publike, Instituti për Kërkime Strategjike dhe Edukim, 2017.
- » Tregues për largimin e trurit, Forumi Ekonomik Botëror, 2016.
- » Libër i fakteve për migracionin dhe grante nga jashtë, Banka Botërore, 2011.
- » Analizë ndër sektoriale e të rinjve në Maqedoninë e Veriut, USAID dhe Navanti Group 2019.
- » Migrimi dhe largimi i trurit në Evropë dhe Azinë Qendrore, Raporti i Bankës Botërore 2019.
- » Studim për të rinjtë në Evropën Juglindore, Fondacioni Friedrich Ebert Stiftung 2019.
- » Kostot e emigrimit të të rinjve, Fondacioni Westminster, 2019.
- » Faktorët përcaktues të largimit të trurit në Republikën e Maqedonisë dhe efektet e këtij fenomeni në zhvillimin ekonomik të vendit, Ristovska A. dhe Shopova M., Ditari Ndërkombëtar - Njohuri, 2018.

DOKUMENTE MBI POLITIKAT PUBLIKE DHE LIGJET:

- » Ligji për mbështetjen financiare të investimeve, Gazeta Zyrtare e RM nr.83/18.
- » Ligji për Pjesëmarrje rinore dhe politika rinore, Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë nr.10/2020 e datës 16.01.2020.
- » Strategjia Kombëtare për Rrjetëzim dhe Bashkëpunim me Kuadrot e Larta arsimore dhe Profesionale 2013-2020.
- » Strategjia Kombëtare e Republikës së Maqedonisë së Veriut për Bashkëpunim me Diasporën 2019-2023.
- » Rezoluta për politikën e migracionit të Republikës së Maqedonisë për periudhën nga viti 2009 deri në vitin 2014, dhjetor 2008
- » Rezolutë për politikën e migracionit të Republikës së Maqedonisë për periudhën 2015-2020, janar 2015

BURIME NGA UEB FAQET:

- » Enti Shtetëror i Statistikës www.stat.gov.mk.
- » Dhoma e Mjekëve e Republikës së Maqedonisë së Veriut, 2019. <http://www.lkm.org.mk/mk/>
- » Ministria e Financave: <https://finance.gov.mk/>.
- » Organizata për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik: <https://www.oecd.org/>
- » Banka Botërore: <https://www.worldbank.org/>.
- » Eurostat: <https://ec.europa.eu/eurostat/home>.

